

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата вносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

III рік. Ч. 66.

Відень, 26 падолиста 1916.

Ч. 126.

Цісарь Франц Йосиф I.

В окремім виданню доносить цісарська „Віденська Часопись“, що Його ц. і к. Апостольська Великість Франц Йосиф I тихо упокоїв ся в Бозі о 9 годині ввечері дня 21 сього місяця в Шенбрунськім замку.

Старому цісареві, держава якого 47 років не брала участі в жадній війні й житте якого уважали запорукою миру, не довело ся дожити до кінця війни.

Цісарь Франц Йосиф I родив ся 18 серпня 1830 р. й вступив 2 грудня 1848 р. на престіл після того, як його батько Франц Карло зрік ся правління. »Viribus unitis« — „спільними силами“ було гаслом молодого цісаря і під сим гаслом він мав намір зєдинити в міцну одноцільну державу слабо получені тоді частини Австрії й Угорщини.

З правлінням цісаря Франца Йосифа I звязана ціла новітня історія Австро-Угорщини — від феодально-кріпацької до модерної капіталістичної держави.

Змагання Угорщини відокремити ся від Австрії рішучо зломано в 1849 р. й цілість держави забезпечено.

В кримській війні Австрія не взяла участі, хоч тоді вже виявили ся панмосковські тенденції Росії та змагання царя Миколи I панувати на Балкані.

Миролюбність цісаря не урятувала його від тяжких ударів у родиннім життю.

В 1854 р. оженив ся цісарь Франц Йосиф I з князівною Єлисаветою Баварською, яка по 44 літах подружнього життя впала жертвою анархістичного злочину в 1898 р. в Женеві. Не менше трагічно скінчив житте і син цісаря — архикнязь Рудольф в 1889 р.

Перша доба правління Франца Йосифа I не була мирною; в 1858 р. вибухла війна з Італією, а в 1866 р. війна на два fronti з Прусією й Італією. Але ся війна з Прусією носила в собі вже зерно будучого австро-німецького союзу, що міцно держить ся і до теперішнього часу.

По 1866 р. йде і розвиток внутрішнього політичного життя в монархії швидко наперед. Абсолютизм в Австрії перестав фактично існувати вже в 1860 р. після нещасливої війни з Італійцями. Цісарь санкціонував основні закони австрійської конституції в 1867 р., відколи конституційне житте мо-

нархії розвивалося послідовно й безупинно. В 1871 р. переведено виборчу реформу, що сотворила безпосередні вибори й збільшила число мандатів до парламенту до 353. Окупація Босни й Герцеговини в 1878 р. не порушила мирного розвитку монархії. Рік пізніше формально заключено німецько-австрійський союз:

В 1879 р. граф Таафе був примушений, аби забезпечити собі більшість у парламенті, опертися на Поляків і дати великі концесії Чехам. Опір Німців сій політиці дав початок тій гострій боротьбі національностей, що майже без перерви тривала аж до початку теперішньої війни. Спроби національного порозуміння в 1890 р. не дали пожаданих вислідів. Старання Кербера осягнути німецько-чеське порозуміння в 1901 р. також не увінчалися успіхом.

Дня 30 січня 1907 р. зайшла одна з найбільших подій правління цесаря — заведення загального виборчого права до парламенту, на підставі якого й недержавні нації монархії змогли взяти активну участь у політичній життю.

В 1909 р. відбулася анексія Босни й Герцеговини, а получена з нею криза була вже політичним вступом до світової війни. Балканська війна 1912 р. ще більше наблизила світову пожежу, що палає від 1914 р. На австро-угорським престолі засів цесарь К а р л о І.

До справи обіцянки дозволу на українську гімназію у Києві.

Про українську гімназію в Києві, про яку ми донесли в попереднім числі за поважним петербурзьким денником «День», пише «Кієвская Мысль» в ч. 290 (з 18 жовтня ст. ст.) ось що: Думка про заложення української гімназії зродилася зпочатку в Києві, а потім і в Лубнях, де більшість батьків, які не могли примістити своїх дітей в середній школі, висловлювала за відкриття українського середньо-наукового заведення. Щоб намір перевести в діло, член першої Державної Думи В. Шемет вніс в літку минулого року просьбу до куратора київської наукової округи дозволити йому відкрити в Києві або в Лубнях середньо-наукове заведення для дітей обох полів з наукою в українській мові на основі закону з 1 липня (ст. ст.) 1914 р. Дозволу не дано. Тоді д. Шемет разом з членом Державної Думи катеринославської губернії А. Александровим звернулися особисто до міністра народної освіти. З розмови, що тривала більше ніж пів години, вияснилося, що на думку міністра на основі правил 1 липня можливе відкривання середньо-наукових заведень з наукою на всякій мові. Крім того виявилось, що міністер прихильно віднісся до уживання місцевої мови яко помічної при навчанні дітей в школах місцевостей з українським населенням. Зокрема, що торкається українського середньо-наукового заведення в Києві, депутати віднесли вражіння, що на нього дозволять під умовою, що основником буде інша особа, бо В. Шемет, засуджений у процесі виборців, не може бути основником. Інша особа внесе просьбу о дозвіл у найкоротшім часі.

Вістка про можливість дозволу на відкриття української гімназії в Києві затрівожила не на жарт «Кієвлянин». «Ми думаємо, — пише газета, — що ця вістка се

плід якогось непорозуміння. Від «прихильного» віднесення гр. П. Ігнатева до користання в наукових заведеннях з місцевої мови яко помічної, до дозволу відкривати «українські» гімназії, де «українська» мова, розуміється, грає тим не помічну, а головну роллю, — віддалення величезного розміру. Правила 1 липня 1914 р. не дають ніяких прав на таке відкриття, бо відносять до іногородців, а не до розгалужень «єдиного руського народу». Захитувати спільними державними основами в шкільній справі — небезпечно й шкідливо затія, а відновленням «українським» пробам найкраще положити кінець з самого початку».

«Кієвская Мысль», що принесла сю виписку з «Кієвлянина», додає до неї: «Більше ніж правдоподібно, що ми матимемо кінець кінців справу з непорозумінням і «українській» гімназії не буде суджено «захитати спільними руськими державними основами» (ч. 294).

Заговорив і братній орган «Кієвлянина» — «Новое Время» в ч. 1460 з 10 падолиста н. ст. у відділі дрібничок п. з. «Українська гімназія» устами якогось К.: «В Києві збирають ся відкрити українську гімназію. Принципіальний дозвіл уже є, а поки-що треба підшукати офіційного основника без закиду під політичним оглядом.

«Рішання національних питань при помочи поліційних заборон, ріжних перешкод, ніде не доводило до добра, тільки розпалювало пристрасти, тому і в українським русі не допоможуть лиху греблі, швидше помагатимуть творенню бурливих прірв і руйнуючих водонападів.

«Вистерігаючи ся зовсім насильного змішання власти в напямі заборони або обмеження котроїсь з мов або діалектів, одначе не можна суспільности пасивно відносити ся до зменшення значіння спільної руської літературної мови, не можна байдужно дивити ся на похід проти культурного зєдинення всіх «Русских» від Карпат до Великого океану». Далі співає автор на тему мови: «Музикальний малоруський говір, талановито закріпленний Тарасом Шевченком, — одно, а «українська мова» яко продукт віденсько-єзуїтсько-мазепинських змагань — друге. Шевченко писав живою мовою свого народу, а «українську мову» штучно витворено, внісши до неї величезне число новоутворених слів на означення, як абстрактних, так і назв предметів. Послідовно, вперто, як найстаранніше усувано найменший вплив спільної руської літературної мови. Потрібне слово, якого не було в селянській патріархальній щоденній мові, брали в Поляків, у Німців, у кого хочете, тільки не в «Русских» і т. д. Галицьке «наріче» й без того сильно спольщене, а вже про «українську мову» Галичини й мови нема, щоб її завести в якійсь школі в Росії.

Уважливий читач, думаємо, вже на основі поданого отсе матеріялу виробив собі погляд на тяжкі трудности, серед яких міг би народити ся дозвіл на відкриття приватної української гімназії у Києві. Додаймо до того, що Росія має більше двох років міста Галичини з гімназіями, що зайняла й Буковину, а про відкриття української гімназії ні чутки.

Зрештою обіцянки російського правительства навіть щодо середнього шкільництва з українською мовою не нові. При кінці першої половини 60 рр. міністерство народної освіти звернуло ся до гімназійних рад з запитом, чи можна дозволити народню мову в українській школі й тоді ніодна з гімназій на території України не заперечила тому, що можна вчитати з видань самого міністерства. Костомарів звернув ся з питанням до міністра освіти Ковалевського, чи можна мати надію на заведення української мови в гімназії й дістав від нього відповідь: колиб тільки були шкільні підручники.

Не забували Українці про середнє шкільництво також у революційнім часі. По деяких приватних гімназіях пороблено заходи вчити українських предметів: напр. в одній мужеській прогімназії і одній жіночій гімназії в Одесі, в гімназії Славутинської в Камінці По-

дільським. Одначе з того всього нічого не вийшло, бо реакція зморозила всі парістки, які виявило революційне сонце.

З досі сказаного видко, з якою великою резервою треба привязувати найменші надії до обіцянок російського правительства, російських міністрів. Росія дасть уступки українству тільки такі, до яких буде змушена. Се повинно добре пам'ятати наше громадянство, що без боротьби нема національних здобутків. І коли обставини приневольять Росію дозволити на українську гімназію, так се буде не почуття обов'язку з боку російського правительства супротив українського народу, але се буде здобуток боротьби Українців за рідну школу, від народніх почавши, а на університеті скінчивши.

Сьогодні, коли грім за громом спадає на українство з усіх боків, треба дуже холодно розбирати вартість пустих обіцянок, роблених Українцям не тільки з боку Росії, й оцінювати кожодчасне положення, формулювати кожодчасне своє становище виключно в залежності від реальних даних. Нема сумніву, що колиб українська справа краще стояла в Австро-Угорщині, набрала-б вона тоді далеко більше значіння і в Росії. В такий великий політичний розум Росії, щоб вона випередила Австро-Угорщину в сотворенню справжньої української народньої школи, української середньої школи й українського університету, — ми не віримо й не повіримо, поки не побачимо всього того здійснення. А колиб хтось закинув, що військовий губернатор зайнятої Галичини й Буковини розпорядив, що на основі ухвал громадських рад можна вчити в народніх школах у всіх краввих мовах з виїмкою німецької, на се відповімо, що передовсім Галичина й Буковина се займанщина, а далі, що до сього можуть приневольовати Росію місцеві обставини, вкінці, що питання це, що розуміє губернатор під краввими мовами.

Удари, які поснапили ся на голову Українців в останніх часах, мусять основно вилічити наше громадянство з віри в обіцянки, з якого боку вони не походили-б. Ми вірим одним фактам. А вони наступлять тим скорше, чим міцнішою, більше зконсолідованою, однодушною лавою піде українське громадянство по обох боках бойового фронту на стрічу сповненню наших життєвих домагань.

Росія та Сербія.

(Докінченне).¹⁾

Наведені вище факти хиба досить вимовно зясовують ролю Росії в початкових фазах сербської боротьби за власну вільність і незалежність. Як ми вже казали попередю, фактично Сербі власною силою скинули з себе турецьке ормо.

Завданням Росії, яка властиво сама нахабно напросила ся на протекторку, було лише дипломатично допомогти Сербії стати на власні ноги, се значить, домогти ся від Туреччини формального признання того, що Сербі на власну руку фактично вже здобули. І дійсно протекторська роля Росії супроти Сербії зводила ся тільки до дипломатичної акції (коли не рахувати слабенької воєнної помочи ген. Ісаєва, про що згадано вище). Як визискує та по лихварськи переводила вона сю свою акцію „на поміч Сербії“, се ми саме бачили при обговорюванні діяльності Паулюччі, Родофінка, Прозоровського, сих царських „лицарів-визвольників“ поневоленої Сербії.

На головні риси та прикмети російської політики супроти Сербії звернено вже увагу на попередніх сторінках сеї статі. Але дещо треба ще підчеркнути тут зокрема.

Насамперед хронологічний, так сказати, момент у сій справі. Росія визискує свої жертви не тоді, коли вони стали на власні ноги, скинули попереднє ярмо, але відразу, ще не визволивши їх, себто кажучи по московськи: „съ мѣста въ карьеръ“. Для легенди про „визволючий“ царизм

се досить цікавий причинок. Не „визволючий“, але визискующий царизм — такий висновок робить безстороння історія балканської політики Росії.

Головною пружиною сеї останньої була лише Туреччина, а саме майбутня її доля: передбачений і пророкований загальний занепад і поділ спадщини після неї, до якої Росія, як відомо, мала та має найбільші претенсії й апетит, дуже старої зрештою дати, а тому й піднесені на щабель історичної місії та прав. Власні імперіялістичні забаганки щодо османської імперії були виключно міродатними для відносин царського колюсу до поневолених християнських країн і народів на Балкані. „Визволювання“-ж лише принадною нагодою для зваблення і загіпнотизування сих останніх.

Царизм ганебно та по крамарськи торгував ними. Він покидав їх на поталу ворогу в критичних моментах. Він безсовісно визискував їх при ліпших обставинах. Одначе завжди послідовно він керував ся у своїй політиці щодо них своїм „святим егоїзмом“, сею альфою й омегою російського царського імперіялізму.

Саме на прикладі Сербії можна чудово простежити всю нечужаність ганебної гри царизму з балканськими народами. З істотою „визвольної“ роботи Росії щодо Сербії ми вже познайомили ся вище. Отже нам лишаєть ся ще кілька фактів, що особливо красномовно зясовують цинічну безоглядність царської роботи в сій злочасній країні.

Росія, виступаючи в ролі оборонця Сербії, котрий мав допомогти їй до здобуття самоїстїности та не допустити її до нового поневолення (бо-ж Сербі вже в першій російсько-сербській умові прохали Росію запевнити суцільність сербських провінцій і не допустити під жадними умовами до поділу визволеної з турецького ярма своєї батьківщини), пертракувала тайно з Наполеоном (1808 р.) у справі поділу Туреччини. Були два царські проєкти усунення „хворої людини“: 1. Стамбул зі східною Румунією мав лишити ся при Туреччині, 2. всю європейську Туреччину мали забрати. У першій випадку з Сербією Олександр I проєктував утворення незалежного сербського королівства під якимсь австрійським архикнязем. У другому-ж її мали прилучити до Австрії.

У паризькій „Archive de l'ancienne Secrétairerie d'Etat“ (Архив старого державного секретаріату) переховуєть ся з сього приводу дуже цікавий документ, в яким щодо останнього читаємо: „На випадок же загального поділу (Туреччини Н. В.) царь Олександр змінив би одначе своє становище щодо долі Сербії. Згідно з заміром також австрійського двору полишити відповідну й дуже вигідну частину (турецької спадщини Н. В.) бажав би він, аби Сербію суцільно прилучити до австрійської держави, до чого можна-б було ще додати Македонію, з виїмкою тої її частини, котру Франція вважає потрібною для себе для запевнення своїх границь в Албанії, а то таким чином, щоб Франція одержала Солунь; ся австрійська границя могла-б іти від Скоплії до Орфани та спричинила-б те, що австрійська держава простягла ся-б до (Егейського) моря. Хорватію можна-б тоді — відповідно до бажання Наполеона — або злучити з Францією, або лишити при Австрії“ (ст. 144).

Наведений вище уступ є цікавим причиноком до характеристики царизму в ролі протектора славянщини та його „славянської“ політики загалом.

Для плястичнішої характеристики царської „визвольної“ гри з Сербією можна навести ще цікавіші факти й епізоди, які вимовно показують, як Росія безсоромно покидала на поталу сю країну в критичних моментах, як допускала ся на ній ганебної зради. Напр. у 1808 р., коли Сербі часово опинили ся знову в турецькій опресії та потребували негайної реальної помочи з боку царського протектора, вони не лише що не одержали її, але й російський сумно славетний агент Родофінк у ночі ганебно втік із Білгороду, полишаючи Сербію на неласку ворога.

Одначе найганебнішої зради допустив ся царизм на Сербях у 1810 р., коли їм вдало ся знову на всій лінії

¹⁾ Пор. ч. 124 і 125.

побити Турків та з боку сих останніх запропоновано їм сепаратний мир на умовах признання Сербії незалежним князівством з діничною династією Кара Джорджія. Однак Росія заборонила Сербії пертракувати у сій справі з Турками, значуючи, що сербську справу поладить ся при заключенню російсько-турецького мира, що, як відомо, стало ся в 1812 р. в Букарешті.

На нїм Росія вимагала від Порти для себе — Бесарабії, Молдавії, Волохії та Сербії. Однак Туреччина рішучо спротивилася сьому. Міжтим Росії загрожував уже конфлікт з Наполеоном. Царь Олександр I рішив тоді урятувати Росію на рахунок Сербії. Він навязав переговори в турецькій справі з Австрією. Він прилучив ся до думки австрійського імператора, що Сербію треба знову повернути під турецьке панування (звертаємо увагу на те, що се стало ся вже після того, як перед роком Туреччина сама запропонувала Сербії державну самостійність!) Потому, щоб ще більше здобути доброзичливість габсбурзької монархії, Олександр I запропонував їй не лише всю теперішню Румунію (до Серету), але й Сербію.

Врешті за Бесарабію Росія полишила Сербію Туреччині, ганебно зраджуючи таким чином свою союзницю й облуплюючи її зо всіх успіхів власного визволення з турецького ярма. По волі Росії Сербія стала ся знову турецьким пашаликом аж до повстання. Єдине, на що змогла ся „великодушна“ царська протекторка, се випрошення у Порти помилування сербських „мятежників“.

Природно, що обіцянки помилування фактично до нічого не зобов'язували Порти й тому після букарештського миру у Сербії відновлено старий режим, який дуже жорстоко й безоглядно поводив ся з недавніми сербськими повстанцями. Проти сього протестував на віденській конгресі сербський архієпископ Матія Ненадовіч. Скарги Ненадовіча знайшли послух у всіх монархів, що приймали участь в конгресі, крім російського: один лиш царь Олександр I не хотів прийняти заступника поневоленого народу, офіційним визвольником та оборонцем якого він уважав ся.

Тимчасом в 1815 р. під проводом нового ватажка Мілоша Обреновіча Сербам вдало ся власними силами скинути турецьке ярмо.

Аж до нової російсько-турецької війни (1828—29) Росія якби забула про існування сербського народу. Вона пригадала собі його знову, коли потребувала (з початку неофіційно, а потім явно) сербської помочи проти Турків.

Але й се не обійшло ся без деякого інтригантства: Сербі, виступаючи на заклик Росії, мали се зробити так, начеб робили проти її волі. Царизм хотів таким чином обезпечити ся дипломатично на кожний випадок проти Туреччини й Європи.

У своїй подяці Сербам за їх воєнну поміч Росія не була однак надто щедрою та великодушною: бо за все се вимогла для Сербії (на адрианопольському мирі) султанський гат-й-шериф (себто державний акт), який правно потверджував лише фактичні державно-політичні здобутки Сербії після останнього повстання. У зв'язку з сим призначено російсько-турецьку комісію для установлення границь поміж Туреччиною та Сербією. З боку Росії був у сій комісії між иншими Коцебує. Коли йому закинуто, що Росія дуже мало зробила для Сербії та що могла зробити далеко більше, він зовсім цинічно відповів на се: „Зрозуміло, ми могли-б навіть досягнути того, що Турки опорожили-б твердині у Сербії, але наші інтереси вимагають того, щоб Сербі завжди мали ще незаспокоєні бажання, інакше вони забули-б, які зобов'язання (!) мають супроти Росії“ (ст. 167).

Се був початок нового зацікавлення Росії сербськими справами. Зайво доказувати, що ся царська „опіка“ боком вилазила сербському народові.

Бо у відношенню до Сербії Росія поводи́ла ся тепер яко суверенний пан до свого васала. Вона втручувалася до сербських внутрішніх справ, унеможлиблювала розвиток Сербії у напрямі державної незалежності й конституційного ладу, накидувала їй свій режим та управу, словом, розказувала та за-

бороняла. На сей раз господарив у Сербії російський заступник барон Бухман, який називав Сербів „турецькою расою“, глузував з їх самостійницьких прямувань і залагував на випадок опозиції проти Росії (Мілош Обреновіч ставив ся до абсолютистичних вибухів царизму на сербським ґрунті дуже ворожо) — знищенням сербської незалежності, що зби́ла-б Росія навіть при помочи Туреччини.

Що ся погроза не була безпідставна, видно з того, що Росія нераз потім послугувала ся султаном для „обуздания“ Сербії, як напр. в 1839 р., коли вона за посередництвом султанського гат-й-шерифа накинудла Сербії конституцію власного виробу.

Ми не будемо стежити за розвитком російсько-сербської політики аж до новітніх часів. Її тенденції та засади лишили ся загалом такимиж, якими були на початку, з чим ми познайомили ся саме у сій статі. Ми навмисно та свідомо обмежили ся у ній лише першими етапами російсько-сербських відносин, в періоді початкових проявів сербської боротьби за власну самостійність. В сїм часі найкраще видно, як царизм у відношенню до визвольних змагань балканських поневоленних народів відразу-ж виступав у ролі безоглядно визискуючого глитаєй й гробаря їх національної та політичної свободи, а не оборонця та каміняря їх визволення.

Не зважаючи на всі сумні досвіди та лекції з боку російського імперіялізму, Сербія й тепер стала сліпим його знаряддєм і найгірше відчула увесь фаталізм злочасного союзу з північним вужем-давигелем, сим найбільшим і найнебезпечнішим ворогом національно-політичних прямувань балканських народів.

Н. В.

3 українських часописей.

Останнє (47) число „Розваги“ присвячує передову статтю „Самостійній Польщі“. Подавши зміст проклямації з дня 5 падолиста, пише Іван Наддніпрянець про самий факт таке:

„Ся подія має також і для нас, Українців, дуже й дуже велике значінне. Перш усього вона досить яскраво показує нам, що то значить розумна, відкрита й рішуча боротьба народу за свою долю, за свою будуччину, за визволення зпід чужого ярма, за повну державну незалежність. Бо-ж в той час, як загал українського народу боїть ся навіть поміж собою відкрито говорити не тільки про самостійність України, а й про ті способи, при помочи яких можна поліпшити свою долю, здобути собі загальнолюдські права, Поляки на кожнім кроці нагадують про себе. Вони не тільки відкрито говорили про свої потреби, права, про ті кривди та надужиття, яких зазнавали від ворожого їм російського абсолютизму, але рішучим способом вели найупертійшу боротьбу проти всього, що їх кривдило та зневажало, й домагали ся всього того, що їм належить ся яко народові. Вони відкрито провадили свою боротьбу проти всіх своїх ворогів, якого-б походження вони не були. При найменшій нагоді кричали про всякі надужиття, складали протести перед цілим світом, підіймали навіть повстання. Захищуючи свої культурно-національні й державно-громадянські права, вони ні перед чим не зупиняли ся. А коли виникла сучасна війна, вони негайно-ж увійшли в найтісніші зносини з правительствами всіх воюючих держав і домагали ся всюди й скрізь найкращого забезпечення своєї будуччини, будуччини свого рідного краю. Вони не бояли ся „ізмени“, як болять ся українські землячки, всякі „тоже малороси“, „православні“, „руські“ і т. и., а домагали ся, щоб за ту кров, яку вони змушені пролити в змаганнях ворожих держав, мати якусь певну заплату, щоб та кров не дармо лила ся.

„Наслідком такої завзятої, плянової боротьби з ними мусіли рахувати ся всі воюючі держави, а щоб задовольнити та привернути їх на свій бік, робили всякі обіцянки. Росія запевняла Поляків, що як тільки скінчить ся війна, дасть їм автономію, себто: повну краєву самоуправу, а Німеччина й Австро-Угорщина, як бачимо, вже згодили ся дати цілковиту державну самостійність із власним королем і конституційним ладом. Увесь світ тепер мусить рахувати ся з тим, що від

сього часу повстала нова держава—незалежна Польща, істнуванню якої забезпечують найміцніші своєю військовою силою сучасні держави.

„Ся подія може відкрити очі й нашим засліпленим російським патріотизмом людям. Може й вони зрозуміють, що тільки боротьбою можна здобути собі волю. Нарешті може зрозуміють, що коли й далі так будуть відносити ся до змагань свідомих Українців, які ведуть боротьбу в тому ж напрямі, що й Поляки, то можуть опинити ся не в самостійній Україні, а під опікою зовсім чужої, навіть новоутвореної держави; замість російського поневолення може стрінути їх инше й вони мусітимуть тоді гнути свою шию перед зовсім новими пананами їхньої долі. Може таки хоч тепер зрозуміють, що війна може принести такі зміни, яких ніхто ніколи й не сподівався, що, коли вони будуть і далі стояти осторонь або перешкаджати великодейній роботі свідомого українського громадянства, то увесь український народ може лишити ся на дуже довгі роки в тому ж самісінькому або ще й гіршому рабстві й поневірянні, в яким пробував до сього часу.

„Ся подія дуже близько торкаєть ся нас, Українців, тому що Польща є нашим сусідом, що доля українського народу дуже часто сплітаєть ся з долею польського народу, що простір України межуєть ся з простором Польщі, що деякі верстви польського громадянства дуже часто проголошують наші українські землі й народ за свої, що змагання засліплених шовінізмом польських громадських діячів ідуть до того, щоб приєднати до Польщі більшу, чи меншу частину України.

„Се все разом примушує нас віднести ся до події утворення самостійної Польщі дуже обережно й розмірковано. Українське громадянство повинно добре запам'ятати не тільки історію минувшини, а й польсько-українські відносини в Галичині й на російській Україні за останні часи. В сей історичний момент треба про все пам'ятати, ні про що не забувати.

„Від широкі душі можемо побажати новій сусідній державі, всьому польському народови найкращого успіху в будущому самостійному життю, в культурно-національному державному розвитку. Але разом з тим мусимо зробити застереження, що наші відносини, наша прихильність до польського народу, до новоутвореної держави будуть цілком залежати від того, наскільки справедливо поведеть ся межі нової держави“.

Справою проклямування Польщі займаєть ся й останнє (46) число „Вільного Слова“.

„Росія, оголошуючи війну, кричала на увесь світ, що вона йде визволяти поневолені народи. Ми бачили, як вона визволила наших братів — галицьких Українців...

„Коаліція (Росія, Франція, Англія й Італія) кричала й кричить, що Німці поневолюють инші народи; а що ми побачили в дійсности? Коли Німці займали Польщу, Литву, частину Білоруси й України, то вони нічого не обіщували, як се робили Москалі, але таки Польщі дали університет і політехніку, дозволили й Полякам і Білорусинам і Українцям (??) закладати гімназії, семінарії, вищі й низші початкові школи з народньою викладовою мовою.

„Усі сі народи, які стогнали під лапою Москаля (так Поляки називають руських), одержали свободу слова, віри та змогу вчити ся (хоч Поляки мали в Росії й мають далеко більше прав ніж Білорусини або ми Українці, мали свої низші й середні школи, всякі товариства, організації, банки й т. ин.).

„Минув рік, як німецькі війська зайняли Польщу й відбили більшу частину Галичини.

„В неділю 5 падолиста по всьому світі мов блискавка рознесла ся вістка про маніфест, про надання середньо-європейськими державами самостійности Польщі.

„Дочекали ся Поляки самостійного королівства, але не від Росії, яка вміє тільки обіщувати, а не давати, а від Німеччини й Австро-Угорщини.

„Німеччина й Австро-Угорщина дали доказ, що не хо-

тять поневолювати инших народів і се може бути доброю вказівкою для инших народів східної Європи, що ждуть волі з рук німецько-австрійського оружя.

„Самостійна Польща се перший вилим, вибитий в російським мури, за яким повинні піти дальші, щоб знищити східного велетня й побудувати на його місці держави на широкі національних основах.

Мати.

(В альбом Т-ву Т. Бобкову).

*В подертій свиті і старій хустині,
Згорблена постать, а костур в руй —
З старечих рук мли видко пальці сині
І зморщин тисяч на старім млі;*

*В очах і руках мовчанка німа,
Немов ніщо не мави вже сказати,
В дугу болочу стиснені уста:
Такою бачу я тебе, о, мати!*

*Ти кожному вступаєши ся з дорож,
Грозить рука й дитині не посміє,
Минаєши всі сусідські пороги,
Бо хтож твій біль некучий зрозуміє?...*

*Що дня, як сонце за гору заходить
І золотить безмежній поля,
Ти мовчки йдеши там, де з села виходить
Доріжка в поле — дова і крута.*

*І дово, дово ти глядиши у даль,
Чи він не йде... твій син — одна дитина;
У серці тура, на устах печаль, —
Чекати важко: рік — одна година!*

*Глядиши у даль, — у небі сонце гасне,
Стежки крутії кровю червонить
І золотить твоє обличчє власне...
А сивий волос сріблом мерехтить.*

*А він не йде!... Чиж не приїде ніколи?...
У Божій волі все... У Божій волі...
Шепочуть боїсно твої уста,
А на очах замерехтить сльоза...*

*Ще раз полянеши на стежки крутії
Й, зітхнувши важко, мовчки йдеши до дому
І весь свій біль — і всі свої надії
У стій складаєши Богови святому!*

... І вірши в серці, що прийде хвилинка, —
І син прийде твій... розжій, маків цвіт;
Твоя одна найкраща дитина,
Внесе розраду в болі Твоїх літ...

* * *

А що, як він... як він пропав на віки, —
На полі — десь там під хрестом лежить!?!...
Ти все гляди: на білх се твої ліки...

Юра Шкрумеляк.

Згадка.

(Докінчене)*.

— Отже добре, оповідайте даліше.

— Після сеї великої битви наступило ще кілька по-
дібних. Ще два рази був я в московських руках, але все
удалося якось утекти.

Одного разу, пригадую собі, дістав я в приступі коль-
бою від Москаля по голові. Удар був такий сильний, що я
повалився зразу на землю.

Як я трохи прочував ся, побачив коло себе стоси тру-
пів. Австрійські й московські лежали один на другім, а
кров потоками плила по чорній землиці...

Мені ще було в очах цілком темно. Я витягнув ноги
звід якогось велета Сибіря, що мусів повалити ся пізнійше
на мене, та старав ся встати. Та ледви я підніс ся, знову
повалився ся на якогось трупа. Я полежав ще кілька хвиль,
а потім почав розглядати ся.

З Австрійців не було видно ніодної живої людини.
Оподалік вештали ся російські санітарі з червоними хре-
стами на раменах. Ще яких сто кроків даліше, під ліском,
побачив я трьох піших козаків з крісами, а коло них
п'ятьох австрійських жовнірів. Се були полонені Мадяри.

Незабаром прийшли й до мене санітарі. Коли побачили,
що я живий, кликнули одного з козаків і сей, штовхнувши
мене кілька разів під бік кольбою, почав мене провадити.

Утікати тоді було не можливо. Я був ще дуже слабкий
і не міг відважити ся на сей крок.

Ми переходили попри якийсь лісок. Щасте хотіло, що
один з салдатів пішов за своєю потребою в корчі. Два інші
зостали ся з нами та чекали на попереднього.

Мені було вже цілком поліпшило ся. Я чув ся здоров
і сильний, тільки в голові страшно шуміло.

Як ми так стояли коло згаданого ліска, один з козаків,
що був найблизше, обернув ся був плечима до мене. Кріс
держав він на рамени і... в одній рупці, а довгий „штик“
і кусень дула сторчали тутже коло мене.

В моїй голові стрибнуло щось і я аж затряс ся. „Ха-
пай!“ вчув я коло серця і я не памятав ся... В одній се-
кунді довгий кріс зі штиком був уже в моїх руках і я роз-
махнув ся, що сил стало, на козака. Тяжкий кріс упав
мов грім на голову салдата й він як довгий повалився на
землю...

В сій самій хвилі кинув ся був до мене з штиком
другий козак. Та я блискавкою відбив його і як дикий звір
кинув ся на нього. Він пробував боронити ся, та переді
мною не міг встояти ся. Раз чи два ще відбив я його кріс,
а потім так і заїхав просто йому в живіт... Бризнула га-
ряча кров мені по руках і живіт високого салдата був ши-
роко розпорений...

За третього козака я тоді якось призабув. Він з пев-
ністю ще не був „з собою“ зовсім готовий, а може й не
важив ся боронити товаришів. Я кинув ся в корчі, — Ма-
дяри за мною — і мов стріла біг в долину... А за кілька
хвиль почув я потім кілька стрілів за собою, але перед
ними я вже не мав страху. Я гнав ся якоюсь деброю та
лише чув, як серце мені в грудях молотом товкло ся... Се
було під вечір, а в ночі ми перекрадали ся з Мадярами до
своїх. Мій полк був тоді знову сильно проріджений. Лиш
один компанійний зостав ся з офіцерів, а з нашої трійці

не стало вже сироти Фрайтра. Цугефірер говорив мені, що
він упав таки коло мене й лежав між купою московських
трупів. Шкода тільки, що я не запримітив його коло себе.
Був би хоч по смерті розпрощав ся з вірним приятелем.
Земля йому пером!...

— А як утік цугефірер по сій битві? запитав
стрілець.

— Біда його знає! Він говорив мені, що Москаля,
який лежав мені на ногах, повалив він, а втікав щойно
тоді, коли побачив, що я упав і що Австрійці не встоять
ся... Як утікав, поцілила його російська куля в самий чере-
вик і то лише в обцас, так, що він разом з підковою відле-
тів... Щасливий був стріл...

— А що говорив компанійний, як побачив, що ви
здорові й цілі повернули?

— Та щож мав сказати? Втішив ся мною дуже, бо
називав мене „tüchtiger Soldat“ (хоробрій вояк) і дав мені
був другу „пятку“ (10 корон) за те, що я приніс з собою
московський кріс. Перший раз дістав я від нього десять
корон по тій першій великій битві. Потім мав я вже дві
пятки й довго-довго носив їх у мошонці на шиї. Хотів було
жінці післати, бо нещасна там десь мусіла бідувати..., але
потому сказали мені, що в Сколім є Москалі, отже й я
„взяв“ — та й пропив... Що мав сирота робити? промовив
він смутно.

— А ранено... як вас ранено коло очей? — запитав
стрілець тихо.

— Ранено? нещасливо мене ранено... — сказав він,
повертаючи з задуми. — В останній битві я, як звичайно,
ішов наперед. Бив, різав, поров багнетом, аж поки не за-
гнав ся за далеко... Австрійці вже були всі попадали, тільки
ми обидва з цугефірером лишили ся. Я ще скочив кілька
разів, то тут, то там... боронив ся перед цілою гурмою на-
ступаючих Москалів, аж нараз чую, а мене щось за очі
шарпнуло... Я хотів ще втікати й кинув ся вже, не бачучи
куди, та в сій самій хвилі засягнув мене хтось сильно коль-
бою по голові і я повалився на землю... Потім, видно, ще
якийсь Москаль штовхнув мене в бік штиком, та якось не
дуже, бо була лише мала рана.

Я лежав непритомний, цілий в крові. Очі, ніс, уста
й уха, все було залите... По якимсь часі мене підняли кіль-
ка людей і я ледви учув, як хтось заговорив до мене:
„Отдай гвинтовку...“ Що за „гвинтовку“, подумав я, а тимча-
сом я і забув, що кріс я все ще держу сильно в руках. По-
тім знову пронесло ся слабе — мене було тоді трохи за-
глушило — „отдай гвинтовку“ — і хтось шарпнув за
мій кріс.

Та видерти з моїх рук кріс не було так легко і я з ці-
лої сили потягнув його до себе й, белькотючи в крові, про-
говорив: »Хто сміє відбирати в мене мій кріс? Я сам від-
дам його в шпиталі, може знову дістану „пятку“«. Та пото-
му хтось заговорив до мене: „Віддай, Стасю, кріс, віддай...,
„пятки“ ти не дістанеш... вона пропала... ми в руках воро-
га... в неволі“...

Я пізнав голос, то був мій цугефірер... Аж тоді віддав
я свій кріс... Опісля мені перевязали рани й разом з цуге-
фірером відослали мене в якесь місто до шпиталю. Там і ми
в двійку лежали побіч себе й тільки що себе знали. Мій
товариш піклував ся мною, як міг, нераз і води подав, бо
він тільки в руку ранений, і відповідав за мене Москалям,
як про щось питали, бо я не зачував тоді ще... і так якось
жило ся.

Та в місяць потім, чи пізнійше, нас розділено й тоді
вже настала для мене гірка година.

Мене відослали куди инде, а цугефірера деінде. От
і тоді я почув відразу недостачу вірного товариша. Прига-
дую собі, як тільки я прийшов до нового шпиталю, а мене
питають: „Как твоя фамилия“.

Я не знав, знають пан, чого хотять вони, сі погані
Москалі, від мене. Думав бідолаха, що питають скільки
осіб у моїй родині, щоб назначити для них „пенсію“ по
мені. Бо й там чув я, що в Сколім є Москалі, — та й ка-

* Пор. ч. 123 і 124.

жу: „Тато, мама, жінка й мала дитина“. Та він, той, що питає перше, — знову заговорив: „Слепой, як твоя фамелія“. Тоді подумав я собі: „Ага, він з певністю не дочуває добре, так, як я донедавна, та й вже промовив голосніше: „Тато, мама, жінка й мала дитина — синок Олексьо називається“. Та він шарпнув мене за рукав і аж майже закричав мені над ухом: „Слепой, сліпшій, я спрашиваю тебе, як твоя фамелія“.

— „Що до чорта він від мене хоче“ — погадав я і вже хотів ще голосніше повторити йому те саме, але потому й зараз погадав собі: А, „спрашиває“ — значить по нашому списує мою „фамелію“ та не знає, як кому на ім'я“, отже й говорю помало й виразно: „Тато Іван зовуться, мама Євдоха, жінка Ксенька, а мій синок Олексьо“. Та йому видно не про се ходило й він як не розкричить ся до мене: „Ти сукой син, ти ані... не панімаєш...“ так вам паскудно рознапастив ся на мене, що аж стид повторяти, а я аж здубенів... Гет кажу вам, гадав, що вбє мене... Щастє лише, що знайшли ся добрі люде й запитали мене по нашому, як я зову ся, а він тоді й пішов. Потім сидів я ще довго на своїм тапчані й думав — у голову заходив, чого він властиво хотів від мене, одначе ніяк не міг я догадати ся. Аж потім — потім сказав мені якийсь наш жовнір, що коли мене будуть питати: „як твоя фамелія“, — то я маю зараз і сказати своє ім'я й назвище. От і тепер я вже знаю. Тільки, що часом неприємности маю, бо, як скажу, що Москаль зову ся, вони не вірять і по кілька разів питають. Та тоді я їм і зараз відповідаю, що я не російський Москаль, а австрійський.

Паскудне ім'я маю — сказав він.

Стрільць сміяв ся добродушно й аж клепає з щирости темною рукою по плечі. Він чув вже нераз, як сей боронив австрійськості свого прізвища, і йому було дуже смішно. Він хотів щось сказати, але темний перебив його в сійже самій хвилі:

— Знають пан? — сказав він — я не лишив ся-б тут у сій Росії за жадні гроші. То такий паскудний народ... В нас куди краще...

— А якби так зробили вас російським генералом, — сказав стрільць, — чи zostали ся-б ви тут?

— Ні, не zostав ся-б! відповів він твердо.

— А якби так самим царем? Зостали ся-б?

— Царем? — відповів він, надумуючи ся, а по хвилі рішив: і тоді я тут не лишив ся-б.

— Що ж тоді зробили-б ви? запитав він.

— Що я зробив би? Утік би!

— Та як?

— Як? він задумав ся знову хвилиночку, а потім відповів: „авропляном“ утік би!

— І не жалє було-б вам сих маєтків?

— Маєтків?... Е, ні, я забрав би маєтки, що можна було-б забрати. Підплатив би найперше когось такого, що вміє на сій машині їздити, — бо в Москаля за гроші й маму купити можна, — а потім колись у ночі, якби всі спали, позносив би все на „авроплян“ і тільки сказав би: „Будь здорова, Росіє... або ні: западь ся, проклята!... і вїо аж до самого Сколього... Тільки, колиб чоловік хоч що трошки бачив... Хоч так, як бачив я перед трьома місяцями. Хочби чоловік Боже сонічко бачив... — сказав він вже цілком сумно.

— Як то перед трьома місяцями? Ви передше трохи бачили? запитав стрільць.

— Ах, бачив, батеньку, бачив, хоч і небагато... Як було ясно на дворі, тоді міг я і свої пальці розпізнати й почислити. Та тільки тепер я нічого не бачу. В моїх очах тепер вічна темна ніченька та й більш нічого.

Стрільць ще більше посумнішав по сих словах. Він догадував ся, що трапило ся нещасливцеві, знав російських лікарів. Для них зробити полоного нещасливим на ціле життє — було нічим. Він сам бачив нераз, як сї „славні“ хірургії відіймали людам ноги й руки, і то чи треба було, чи ні. З ним самим хотіли те саме зробити, тільки щастем

його було, що по зраненню дістав ся до шпиталю в Стрию. Там стрінув він австрійського лікаря, д-ра Солтисіка, й сей урятував йому ногу. Інакше було-б і з ним стало ся те саме...

Стрільць судив московських лікарів, якими їх знав і бачив, але потому він переконав ся, що помилив ся. Перед собою він мав инший випадок, хоч може ще більше звірський. Він завдав темному якусь питаннє, та сей начеб і не чув, говорив дальше:

— Так передтим — у шпиталі я трохи бачив. Мені сказали лікарі, що мої очні нерви не зовсім зіпсує. Правда, один був перерваний, та за се другий був лиш uszkodжений — окривавлений. Мене лічили там незгірше. Тамошній лікарь був добрий чоловік, знав говорити по українськи й казав, що походить з Київа. І я приходив з кожним днем до себе. Мені давали якісь оклади й застрикування і я тіпив ся, Бога молив за ласку... Я так бажав прозріти знову, так прагнув бачити яєний світ... всі скарби світа, якби мав їх, був би віддав за се щастє... Та видно, мені судило ся таки не бачити його більше... До шпиталю прийшов якийсь старший лікарь, — там звали його „главним врачом“, — і він відослав мене до бараків у Костромі. Сього міста й тої нужди, яку я там терпів, я ніколи не забуду. Вони записані кривавими буквами в моїм серці та zostають зі ся мною аж до холодної могили.

А потім — потім, як прийдець ся мені у ній лягти, а моїй душі дігати ся перед найвищий суд, тоді внесу я скаргу — страшну скаргу на моїх катів!... Вони, сї кати, зрабували в мене мої дорогоценности, забрали в мене, що було мені наймилішим, що було моїми святощами... Суди їх, Найвищий Судде! — скажу я тоді...

Темний говорив се з такою урочистістю, з такою повагою, що стрільцеві аж кров застигала в жилах. Лице темного було бліде, аж прозоре, а з чорних великих зіниць, які ще більше розширили ся при останніх словах, сипали ся искри. Се не був уже той чоловік, що гнув ся перед кожним санітарем і з найменшої дрібнички уневиняв ся. Се був той, який чув ся правим і сильним перед своїм Суддею. Ціла його зігнута постаць випростувала ся та прийняла в одній хвилі грізний вигляд.

І стрільць аж налякав ся свого приятеля. Ще ніколи він його не бачив таким серйозним. Се було щось дивне. Йому видало ся, що се його... його оскаржує приятель... Ось, ось появить ся Великий Суддя й буде його судити... І він спитав себе в душі: „Що завинив я кому? Чи усправедливлю ся я з своїх учинків?..“

Та сї думки тривали дуже коротко — заледви сотну часть секунди. По сїм він став собою та проговорив у голос:

— Так, так! Кожний з нас носить у своїй душі такі криваві букви. І не тільки ми, ті, що тут є, але й цілий наш великий народ носить їх у серці й колись скаже він, як і ви: „Суди їх, Найвищий Судде! Се рабівники та кривоприсяжці!... Вони зрабували в мене світло правди й волі. Суди їх, Судде!“

Потім обидва приятелі затихли. Вони сиділи один побіч другого й дали волю своїм думкам. А сї плили спокійно мов вода у тихім Дунаю й не zostавляли по собі й сліду. Кругом них було також тихо. Лиш від часу до часу розносило ся по залі невизрачне „пих“ або „пах“, або з зниділих грудей виривав ся глухий немов загробний стогін невольника-каліки...

Потім заговорив перший стрільць:

— Як довго були ви, Стасю, в бараках?

— Звиж місяця...

— І за сей час ви там осліпли? Від чого ж се так?

— Від пороху й нехлюйства! Там була страшна біда. Пан нарікають нераз на тутешні відносини, а я панови скажу, що тут ще небо перед тою Костромою... Правда, вікон там так не замикали, не давали так дуже вівсянки (вівсяна мука, заварена на чистій воді, яку подавано інва-

лідам за найменшу провину) й до пивниці так не всаджували, як тут. Але за се чим иншим допікали нам там.

Водило ся там таке: Бувало рано, ще й не розвидніло ся добре, а вже „пленні“ мусіли вставати та йти на прохолоду. Зима, не зима, — мав хто чоботи, чи черевики, чи не мав, се їх не обходило. Усі мусіли йти вітрили ся на подвіре. Там назначували салдати з черги полонених до замітання подвіря і загалом роблення порядків. Я також замітав, хоч не бачив куди, та як, часом зле повів мітлюю, мене справили добрі люде й так якось ішло.

Потім по годині йшли всі назад до бараків на чай. А ті баракі — забув я сказати — зреставровано з якоїсь старої фабрики. В них були три поверхи тапчанів, уложених на бальках і дошках, а на них лежала ще десь з початку війни стерта солома. Дошки не були добре збиті з собою й поміж шпари все злітало на долину.

Моє леговище находило ся на найнижшій поверсі так, що мені приходило ся найбільше терпіти. Бувало, як наді мною перейде чоловік — два, то в мене на голові вже повнісько пороху та сміття. Та що я кажу: сміття або пороху, а то робачні!

— Що, робачні? — запитав стрілець.

— А пан що гадали? Така вам робачня, що аж огида! Мені нераз витягали люде з чаю тоті — знають пан — козацькі „патрулі“, що за обшивкою воюють. Так, так, нераз, як пан не вірять, то прошу запитати ся тих, що були там зі мною. Часом, як не було кому витягнути сього, то я й так пив, тільки, що пальцями згрубша зібрав. Бо щож було робити? Істи хотіло ся, як собаці, отже чоловік ів, що було. Се була ще для мене найліпша їда. Вонючого м'яса й чорної каші з лосем я не міг їсти, отже хоч тим заливав жолудок...

Тут — то ще дають з одної миски двом, найбільше трьом їсти, а там ми їли, як поросята. Бувало, як народ обступити велику мидницю, то ані голки кинути не можна. Пятнадцять до двадцять людей найріжнородніших народностей їло з неї. Я не міг там і потрапляти, бо від сього пороху я вже давно осліп і тільки був би иншим перешкаджав. Тому я не їв ні обіду, ні вечері, хиба що хтось змилосердив ся коли наді мною й кинув мені дещо в горнятко. Білля там ніколи не давали прати, також не позволяли наливати води, отже й робачня гризла нас живими. До того там над нами страшно знущали ся. Мені попало ся там також нераз набрати.

Одного разу — памятаю як нині — трапило ся там таке: Ми всі полонені вийшли по обіді на подвіре перейти ся. Я йшов з сим сліпим Денгелем, що лежить у другій залі, та ще з якимсь одним нашим чоловіком. Сей третій провадив нас за руки й ми, ідучи, розмовляли про свою біду. Коли ми так проходили ся, сипнув нам хтось нараз піском чи грузом в очі. Я зараз догадав ся, що се салдат, і тому нічого не сказав, тільки закрав рукавом очі, щоб більше не сипнув, та Денгель не стерпів. Видко, що мусіло його дуже заболіти, бо він по очах тільки ями має. Отже й він крикнув: Що за дурень мече піском мені в очі?...

По хвильці слухаю, а Москаль каже: „Что ти будеш меня дураком звать?“ та й лусь його по лиці. Я вирвав руку від товаришів і навмання давай утікати, щоб і собі не попасти ся. Тимчасом злісний Денгель свого не подарував. Він кинув ся на салдату і випадково вхопив його найперше за рукав, а потім за обшивку та як не кине ним до землі, аж вона задріжала. Потім як зачне бити, як зачне копати, начеб хотів його на смерть затовкти... Ледви відорвали його інші...

А то сильний селянин, знають пан! Він був у цивільнім ковалем, отже й потурбував bestію порядно. Та опісля і йому попало ся, а з ним і мені... Потім били нас вже тільки здалека, бо зблизка...

Тут хотів темний ще договорити, але в сій самій хвилі почув ся від дверей голос:

— Ти Москаль — слепой! Что это ты там так долго делаеш? Пашол вон на свою кольку (тапчан). Вот дрян, ему разгаваривать хачітся!

На сі слова темний аж зблід. В одній хвилі зігнув ся він удвоє, і як покірне ягня, вимовив, уневиняючи ся:

— Та я нічого. — Я тільки за папіроскою приходив до пана... Ось подивіть ся, пане санітар, що маю її в руці... Я йду на сторону курити, тут не буду... ні, не буду...

Потім шепнув він до товариша: „Нехай пан йому що скажуть... ще готов бити...“

Стрілець дійсно вставив ся за темним:

— Та що ви, Іван Васілев?! Він дійсно прийшов перед хвилею до мене за папіроскою і вже, як бачите, вертає, — сказав він.

— Я тебя дам „вйортає“!... Что, я не відал, от кагда он у тебя?... Как я отхаділ на хлеб, то он у тебя уж бил, а тепер он ещю сіділ... Ти, кажется, студент... да только не множок гаварі, а то будет плохо. Вот какая дрян!... У себя — в Австрії будеш юрідічіствовать, как не здохнеш?... Да, нет здесь в Маскве!

Стрілець не відзивав ся. Він знав, що се даремне й небезпечне, та лиш обернув ся з нехіттю в сторону вікна. В залі було страшно парно й душно. Йодоформ, етер, бензина, спирт, а далі вонь від невіговних ще ран каліків і лятрина, що находила ся тутже за дверми, — все се творило таку тяжку атмосферу, що годі було дихати... Сокиру, здаєть ся, можна було повісити в повітрі!

А там на дворі... там було так гарно — так мило... І він поправив ся на тапчані та глядів крізь зачинене вікно на вулицю.

На ній, як звичайно, панувало инше життє. Народ проходжував ся сюди й туди, вертали перекупки з великими кошами на голові — з торгу й усе минало ся...

Але ось по противній стороні тротуару йшли дві жінки. Одна старша — в літах коло сорок, а друга багато молодша й могла бути донькою першої. Стрілець пізнав їх зараз. Се були ті самі дві дами, які переходили туди завжди в тій самій порі та приносили для якогось інваліда малий пакуночок... правдоподобно папіроси й дещо до їдження... І тепер вони йшли з таким самим пакуночком і гляділи безупинно в одно вікно в партері... Вкінці вони стали й через секунду гляділи, чи не підглядає їх хто, й побігли обидві до вікна. Хвилька й вони вже запомогли бідного бранця та вертали втішені скоро на другий бік. Та ні!... Сим разом їм не повело ся... Зза угла шпитального будинку вискочили два салдати з гостро насадженими штиками на кріс і в одній хвилі рознесло ся тутже за плечима дам могутне: „Стой, пайдьомте с нами!“...

Жінки поблідли... щось говорили, певно уневиняли ся, але се не помагало... Збігла ся товпа цікавих і все серед криків і свистів поплило на другу вулицю...

На тротуарі зостав ся лиш один нуждарь. Він глядів не то тріумфуючо, не то перестрашено то у вікна шпиталу, то за товпою, а зпід його густих вусів і кудлатої довгої бороди визирали два ряди мов сніг білих зубів. Скісні, татарські очі усміхали ся двозначно...

— „Божевільний“ — подумав стрілець і повернув очима в инший бік.

Перед ним о кількадесять кроків, за розлогим зеленим садом, стояла велика церква. Ясне сонце вже давно було зійшло з полудня і саме тепер сховало ся за золоту баню. Його благодатні проміні, що плили прямо в лице хорого, нараз зупинили ся — налякали ся. — Що за перешкода? здаєть ся, питали себе та пробували всіх сил, аби пробити її й поплисти до тих там — убогих духом... Та золота баня свідомо своїх сил. Вона видержала вже не один подібний напір і ще ніколи не подала ся... — не подаєть ся й тепер...

Копула напружила всі свої сили, наче стала більшою. Маленькі атоми золота порушили ся, замиготіли на великій кулі й уставили ся в розстрільну. Готові до бою!...

Сонце післало їм своїх борців, ясні проміні... Й ось вони вдарили об себе, зіткнули ся, помішали ся...

Вони зчіпили ся силою й божевільно рвали один одного... Але ось битва рішаєть ся: Борці золотої кулі віддалили ся за далеко від своєї матері... не находять опору під собою. З розпуюкою кинули ся вони в обійми противників і, так зчіпивши ся, падають у долину, на зелений дах і в розлогий сад... І заблестіла темнава бляха та тінистий садок і наче кровю-пурпуром обляжи ся...

Ще хвилька і ясне сонце показало ся зза золотої копули. Воно викотило ся в цілій своїй величі й післало свої цілющі промінні туди, де за ними найбільше тужено.

Лише сонця волі ще довго-довго не було. Воно заховало ся було десь за високі гори й довго-довго не сходило. Та вкінці воно зішло й озолотило крутий шлях у далеку країну...

Се стало ся 15 серпня 1915 р. в граничнім фінляндсько-шведським містечку Торнео. Минув ще тиждень і наші знайомі, темний камінярь і український січовий стрілець, були вже між своїми. Їх виміняно за російських бранців, — вони стали вольні. О дав би Бог, аби так, як сим обом нещасним, і для цілого великого українського народу засвітило се сонце волі.

В Коші У. С. С. дня 20 червня 1915.

Теодор Бобків.

Політичний огляд.

За останній тиждень не було в загально-австрійській внутрішній політиці ніяких важніших подій. Як довго нема парламентарної трибуни, з якої правительство могло-б проголошувати свої пляни, а політично-парламентарні партії своє становище до правительства та його плянів, так довго замкнене перед нами джерело відомостей про се, що тепер вже дієть ся або в найближшій будуччині буде діяти ся у внутрішній політиці.

Показуєть ся, що з парламентом маєть ся річ подібно, як з здоровлем, — його вагу й вартість відчуваєть ся тоді, як його нема! Пригадаймо собі, скільки то було нарікань на парламент, як часто можна було почути думку, що се не потрібна й дуже коштовна машина, що ліпше й розумнійше без неї обходити ся і т. д. Далі три роки вже живемо в Австрії без парламенту й мені здаєть ся, що число політично думаючих протипарламентарників мусіло спасти до зера, особливо серед нашої суспільности.

В безпарламентарній добі політик мусить мати почування дуже подібні до почувань того, хто серед пітьми блукає незвісними вуличками в постійнім страху, що зза сього або того плота вилетить камінь і, як не розторощить йому голови, то набе здорового гуза. Особливо український народ найшов ся тепер в такім положенню. Щоб хоч трохи розпізнати ся, по яких вуличках блукаємо, мусимо пильно слідити, як ставлять ся австрійські народи та їх політичні партії до питань, що для нас мають першорядне життєве значіння.

Дня 11 падолиста відбув ся в Празі зїзд німецької радикальної партії Чехії. Першу скрипку грав на тім зїзді звисний всеїмецький посол Вольф. Ухвалено домагати ся та всіма силами підпирати відокремлення Галичини, уведення німецької мови яко державної, піддання шкільництва в Чехії під провід центральним властям, себто скасування шкільної автономії в Чехії, та зближення Австрії до Німеччини.

Усіма тима домаганнями, які щораз голоснійше підносять войовничо настроєні німецькі націоналісти, затривожили ся Чехи й для оборони свого становища зєдинили ся всі в одній національній організації. Саме сеї неділі проголосили здуку всіх чеських парламентарних послів у „Чеський Союз“, а крім того сотворили „Національний Виділ“, до якого всі політичні чеські партії вислали своїх заступників. Таким способом повстали дві нові загально-національні міжпартійні організації: „Чеський Союз“, зложений з парламентарних послів, і „Національний Виділ“, зложений з висланців партійних управ, послів і не-послів. Видко з того, що й Чехи не придержують ся засади, голошеної з великим завзяттем деким з українських політиків, буцім-то тільки послі можуть прова-

дити політику. До Національного Виділу вислали своїх відпоручників отсі партії: аграрна, соціалдемократична (т. зв. сепаратисти), молодочеська, національно-соціалістична, старочеська, зєдинена католицька, поступово-народна партія з Моравії, чехо-словацька християнсько-суспільна й моравська католицько-національна партія.

Яко програму сих нових національно-політичних формацій проголошено: „задержанне й неподільність королівств і країв“ та „абсолютну рівноправність усіх австрійських націй“. Програма, що правда, досить неясна, а навіть сама з собою суперечна. Бо хто заявляєть ся за абсолютною рівноправністю всіх австрійських націй, той мусить знати, що така рівноправність можлива тільки на основах територіяльно-національної автономії, мусить одначе й се тямити, що неподільність королівств і країв перечить ідеї територіяльно-національної автономії, бодай в такім розумінню, як сі дві правнодержавні ідеї повставали й дотепер розвивали ся. Територіяльно-національна автономія опираєть ся на поділі краю на національно одноплічні округи, часто „неподільність королівств і країв“ так, як дотепер її розуміли, виключає поділ на національні округи. Щойно в останніх часах др. К. Реннер, соціалдемократичний теоретик національного питання в Австрії, дає нову розвязку, пропонуючи трактувати кожний австрійський коронний край індивідуально й, де географічні та господарські умови сьому пособляють, перевести поділ і розмежуванне краю (напр. Галичина), де ні, задержати одноплічність краю (напр. Чехія), зберігаючи дотеперішні осередки економічного й політичного життя (напр. Прага для цілої Чехії і Краків для західної, а Львів для східної Галичини). В спільній програмі усіх чеських партій про се виразнійше не сказано й тому годі знати, чи чеські соціалдемократи відступили від свого програмового домагання територіяльно-національної автономії, чи чеські буржуазійні партії перевели деяку коректуру „чеського державного права“ й прийняли розвязку, пропановану д-ром Реннером? Се питанне мусить дуже цікавити австрійських Українців з огляду на їх програмове домагання перестрою Австрії на основах територіяльно-національної автономії. Чеські буржуазійні партії були досі завзятыми противниками сього домагання, обстоюючи разом з Поляками домагання як найдальше йдучої автономії країв.

З огляду на се вість, принесена віденськими газетами, що дня 16 с. м. відбула ся спільна конференція славянських парламентарних послів, в якій взяли участь Чехи, Словінці й... Українці, мусіла кожного здивувати й занепокоїти. Досі, як звісно, Українці не провадили „славянської політики“, бо се було їм цілком не по дорозі; що тепер стало ся, — не знаємо, як довго нема ані заперечення ані ближшого вияснення. Одно тільки знаємо з тих самих газет, що в справі відокремлення Галичини Чехи не зайняли ніякого становища, відкладаючи се до хвилі утворення спільного чеського парламентарного клубу. Як сказано вище, сей клуб вже утворив ся й проголосив свою програму, але туману не розвіяно.

Идучи на стрічу домаганням німецьких націоналістів, аби німецька мова стала державною мовою в Австрії, — міністерство торгівлі розіслало обіжник, випрацьований ще попереднім міністром Шпіцмілером, до всіх торговельних палат в Австрії, взиваючи, щоб сі палати уживали тільки німецької мови в переписці з міністерством і державними властями. Проти сього розпорядку внесли торговельні палати з Праги, Пільзна й Будаєвіці (всі три чеські) відклик до державного трибуналу, опираючи ся на тім, що як автономічні інституції самі тільки мають право рішати, якою мовою мають послугувати ся.

Проти проголошення самостійности Польщі запротестувало вже російське правительство й то подвійною дорогою: раз заявою в Думі й Державній Раді, подруге розіславши до нейтральних і заприязнених держав дипломатичну ноту з протестом. Проголошенне Польщі називаєть ся нота нарушеннем і потоптаннем міжнародного права стверджує дальше, що Польща, не зважаючи на акт з 5 падолиста, не перестає бути складовою частиною Росії, а мешканці зайнятих польських

областей зостають ся на далі звязані присягою вірності цареві. Щоб одначе сей протест проти висвободження Польщі зпід російського ярма хоч трохи прикрасити, додає нота й заява правительства, що справжню свободу можуть Поляки дістати тільки з рук Росії й що Росія виповнить обіцянку, дану на початку війни Николаєм Николаєвичем, і Польща дістане самоуправу в рамках Росії.

До сього протесту Росії пристали зараз також англійське, французьке й італійське правительство, підносячи протест і зі свого боку, а рівночасно обсилюючи Росію похвалами й подяками за се, що обіцяє Польщі спасення в межах царської імперії.

Російські Поляки не забули також запротестувати проти свого висвободження! Зробили се в Думі устами Гарусевича, в Державній Раді устами Шебека. В сім протесті сказано, що Поляки не можуть прийняти освободження „з закрівавлених рук відвічного ворога Польщі“ й що „розв'язання польського питання може наступити тільки з ласки великодушного царя“!

Тимчасом центральні держави переводять організацію новоутвореної Польщі: в найблизшій часі має покликати ся до життя Державну Раду. Вона повстане сим способом. Села виберуть окружні зїзди, великі міста Варшава й Лодзь свої міські заступства, сі окружні зїзди та міські заступства вишлють разом 70 послів до Державного Союму. Державний Союм вибере 8 радних до Державної Ради, дальших 4 іменує генеральний губернатор, що буде головою Державної Ради. Державна Рада випрацьовує проекти законів, радить над проектами, предложеними генерал-губернатором, приготовляє всі справи, які мають прийти перед Союм. Союм має радити над внесеннями Ради, буде ухвалювати позички, меліорації, відбудову краю, знищеного війною, загалом завідувати культурними й господарськими справами. Рада й Союм радять у польській мові.

Жиди також дістануть свою автономію в будучій Польщі. Жидівські громади лучать ся в управляючі ради, вибрані на основі пропорціонального виборчого права релігійними громадами. До кожної управляючої ради вишле державна власть трьох членів. Над тими управляючими радами, які повстануть у кожній окрузі, стоятиме Найвища Рада, зложена з 14 світських і 7 рабінів. Державна власть іменує 2 рабінів і 4 світських членів Найвищої Ради, інших вибирають члени окружних управляючих рад.

На полі організації польського війська зроблять центральні держави такий крок: в усіх громадах оголосить ся, що можна зголошувати ся до військової служби. Кождий зголошений прийде перед комісію. Як комісія узнасть, що він здатний до військової служби, запишуть його в реєстр польського війська. На поклик має ставити ся як не ставить ся, будуть уважати його за дезертира. Тут виринає питання, чи ся рекрутація буде обмежена тільки на національно польські землі, чи розширена також на непольські: литовські, білоруські, а що нас найбільше обходить, українські?

Досі не маємо під сим оглядом ніяких вияснень, але вони конче потрібні, щоб не трівожити публичної опінії. Як що мешканці зайнятих країн мають бити ся в рядах армії союзної з арміями центральних держав, Українці можуть іти в бій тільки під українськими прапорами в українській армії, а ніколи під польськими, і тільки за Україну, — ніколи за Польщу!

Є люде, які вперто вірять, що по війні російське правительство вступить добровільно на дорогу ліберальних реформ. Є навіть такі, які запевнюють, що царська Росія вже навіть тепер багато поліберальнішала, що устали вже переслідування, що вже тепер повияло свободолюбним духом. Які далекі від правди сі оптимістичні надії, доказує факт, що саме тепер російське правительство виточило карний процес соціалдемократичному послови до Думи Керенському за участь у робітничім святі першого мая ще перед війною! Сей про-

цес має очевидно послужити до того, щоб Керенського побзути ся з Думи.

Наші читачі знають добре з сторінок „Вістника“ про сього гарячого оборонця народніх мас загалом, а сміливого й непохитного оборонця української справи зокрема.

В німецько-державній пресі наробив великого розголошу лист пільного маршала Гінденбурга до канцлера Бетмана-Гольвега. В тім листі Гінденбург підносить великі заслуги й пожертвування робітничої класи задля заспокоєння потреб т. зв. воєнного промислу, себто виробу всіх тих предметів, які необхідні до ведення війни. З тими патріотичними зусиллями робітництва не йде в парі непатріотичне поведіння рільничих сфер Німеччини, які стоять на своїм класово-еґотистичнім становищі й використовують війну на те, щоб збивати як найвищі зарібки за рільничі продукти, передовсім за товщі й мясо.

Гінденбург підносить цілком слушно, що для удержання здатности до праці фабричного робітництва мусить бути забезпечене добре відживлюванне робітників, що при теперішніх цінах на товщі й мясо не можливе. Тому звертає увагу, що треба широко закросної агітації серед тих самолюбних аграріїв, аби їх переконати, що доставленне по приступних цінах товщу й мяса для фабричних робітників — є таким самим обовязком супроти держави, як жовнірська служба. З листу Гінденбурга пробиває розумінне соціальної kwestії, зрозумінне, що й під час війни держава мусить вести соціяльну політику, хоронити життєві інтереси працюючої класи, протиділати самолюбній політиці рільничих продуцентів. Але чи агітацією удасть ся відвести аграріїв від їх погоні за зисками, — треба сумнівати ся! Відчув се й сам Гінденбург і зараз же написав другий лист до канцлера, вказуючи на се, що сама агітація не вистане, але треба відповідних законів і примусу, щоб виконувано законні постанови.

Управа англійської флоты оголосила виказ страт, які англійська торговельна флоты потерпіла за час війни передовсім через затоплення німецькими підводними суднами, через морські міни й інші воєнно-морські небезпеки. З виказу виходить, що на дно моря пішло два міліони й чверть тон, себто така скількість кораблів, якої потреба, щоб заладувати товари ваги двох з чвертю міліонів тон. Для порівняння треба навести, що сі втраги перевищають в шістчетверта разів цілу торговельну флоту Австро-Угорщини перед війною, значать тільки, що половина торговельної флоты Німеччини, а є о пів міліона тон більші ніж французька торговельна флоты. Через се порівнянне можна собі уявити, які величезні втрати спричинила ся війна англійській торговельній мореплавбі!

Почвірне порозумінне добираєть ся щораз ближе до Греції. Грецьке королівське правительство було примушене видати почвірному порозумінню цілу муніцію грецької воєнної флоты. Тепер ідуть жадання почвірного порозуміння знов о крок дальше, домагаючи ся видачі муніції для сухопутної грецької армії, позволяючи Греції задержати тільки таку скількість муніції, яку Греція мала перед вибухом війни. На протестуючу ноту центральних держав, що ся передача муніції є порушенням неутральности, — королівське правительство відповіло, що сю передачу вимушено, але грецьке королівське правительство далі рішене в границях своєї спромоги заховувати ся неутрально. Біда тільки, що супроти вимусень почвірного порозуміння сі границі спромоги дуже вже тісні!

Хоча Веніцельос постійно запевнює, що признає короля Константина й проти нього не наміряє нічого злого, фактично Греція розпала ся вже тепер властиво на дві держави й королівська власть Константина має ще яке таке значінне тільки в старій Греції. В новій Греції, себто в набутих в балканських війнах областях, фактичним володарем є Веніцельос. Греція Веніцельоса бере вже навіть діяльну участь у війні. Почвірне порозумінне порішило відділати Грецію короля Константина від Греції Веніцельоса неутральним пасом землі, широким на пять кілометрів. Сей пас буде обсаджений фран-

цюзькими жовнірами й творитиме вад, аби не допустити до стрічі військ короля з військами Веніцельоса.

Американські газети приносять вісти, що президент Сполучених Держав Вільсон задумав запросити воюючі держави, щоб вислали своїх заступників на мирову конференцію. Ся конференція мала-б відбутися в Америці, або в котрійсь нейтральній державі. Нема ще потвердження, чи Вільсон дійсно вже вислав таке запрошення, — нема також ніяких вістей, як воюючі держави віднесуть ся до сього мирового посередництва.

Австрійський касаційний військовий трибунал відкинув жалобу неважності, внесену д-ром Крамаржем і тов., і сим способом вирок військового суду, який засудив на кару смерті через повішення послів д-ра Карла Крамаржа й Альбюза Рашіна, секретаря „Народніх Листів“ Червінки й бухгалтера Замазала, став ся правосильним.

В. Т.

По російській Україні.

Недостача засобів поживи. Астраханські купці не хотять продавати риби кооперативам. Замість нафти — яєсь масло. Гербель за підвищенням твердих цін для Одеси. На Київщині не хотять продавати збіжа по твердим цінам. Голодні бунти. Недостача належної організації запровадження. Тверді ціни причиною застою збіжної торгівлі й мливарського промислу. Цукру нема, а цукрові буряки гниють. Полонені на цукрових фабриках. Домаганне китайських робітників до копалень вугля. Розбишадські тиски одеських фабрик дрогу й цвяхів. Ростовські спекулянти збіжем і вуглем у світлі судової розправи. Крадіж вугля на ст. Харків. Батьківська опіка над селянами земського начальника.

З різних кінців України надходять тривожні вісти про недостачу найконечніших засобів поживи й інших предметів домового вжитку.

В Києві, як доносить „Кієвлянина“, недостає молока з причини зменшення молочної худоби в місті й околицях.

Якийсь „обиватель“ з Харківщини пише до „Нового Времени“ про недостачу цукру: „Я живу — каже „обиватель“ двадцять верстов від великої цукроварні, де лежать десятки тисяч пудів дрібного цукру, а навкруги нема в продажі цукру цілком. Коли пощастить купити один чи два фунти на протязі трьох тижнів, то й то добре. Щоб купити в цукроварні цукор якомусь споживчому товариству, треба перейти ряд митарств через різних повновласників і спеціальних повновласників, комітети і т. д., щоб дістати дозвіл на вивіз. Нарешті, коли се зробить ся, якийсь всемогутній „центроцукор“ скасовує даний вам дозвіл і ви лишаєте ся без цукру“. Далі „обиватель“ пише, що не матимуть цукру й ті десятки тисяч селян, що холодними осінніми днями викопували буряки.

Де вже там нашому селянинові до цукру, коли він не може дістати тепер може менше поживної, але більше привичної тараньки.

От напр. харківський Союз споживних спілок півдня Росії, як доносить „Колоколь“, старав ся закупити рибу в Астрахані. Але астраханські торговці постановили не продавати риби агентам кооперативів. Рибу вони продавали приватним скупщикам по цінам, далеко вищим від такси.

Не тільки засобів поживи, але й інших конечних річей домового вжитку годі дістати. Напр. „Новое Время“ доносить, що в Житомері після довгого чекання дістали нарешті нафту. Але замість нафти до міста довели яєсь густе масло, яке з зверхнього вигляду нагадувало сметанку й цілком не горіло.

Та найбільша жура за хлібом, а дістати його тепер не легко. Правительством установило на хліб т. зв. „тверді ціни“, але ніхто їх не придержуєт ся. Та й придержуватись їх годі, бо по дурному їх установлено. Ось що пише про се головний повновласник одеського округу, Гербель, до міністра хліборобства: „На вулицях Одеси пшениця не росте, хліб сюди треба довозити з великими видатками з далеких околиць, а се получене з великим підвищенням цін, яке доходить до 15 коп. на пуді. Необхідно призначити для міст вищі ціни,

бо инакше все збіже продадуть на місцях, а міста ризикують лишити ся без хліба“.

Та й продуценти збіжа не уважають на тверді ціни. В. Шульгин пише в „Кієвлянині“, що якийсь „земельний власник“ з київського повіту запитує, що має робити місцеве населення, коли ніхто не зважає на тверді ціни, а лише на ринкові, які далеко вищі від твердих цін. А редактор „Кієвлянина“ ніякої иншої ради не міг дати „земельному власникові“, як поскаржити ся міністрові хліборобства.

Але населення починає собі радити иншим способом. Заграничні часописи доносять, що в багатьох місцевостях південної Росії відбули ся вже голодові бунти, при чім жінки робітників лютували крамницю з предметами поживи й понижили багато крамів. Хоч правительство і здушило сі розрухи, але побоюєт ся, що в наступаючій зимі розрухи охоплять цілу Росію.

Як-ж причина, що в Росії, де родить ся багато хліба, де виробляєт ся багато цукру, де загалом не повинно би недоставати навіть в такі важкі часи, якій війна, засобів поживи, народ голодує та з голоду бунтуєт ся? Причина сього лежить крім торговельних спекуляцій у старих гріхах російського безладдя, в неумінню правительства перевести організацію рівномірного поділу продуктів поживи між ріжними околицями й краями та в традиційних російських шахрайствах. Тільки в Росії можливе се, що в одних місцевостях є надмір якихсь продуктів, а в інших недостає їх зовсім. Великі труднощі роблять — пише „Р'бч“ — заборони вивозу деяких предметів поживи з окремих губерній, незалежно від того, скільки їх є в сій губернії, а скільки в інших районах. Такий стан річей спричиняє те, що коли катеринославський повновласник витратив усе збіже для потреб донецького басейну, в донецькій околиці зібрані ся великі запаси збіжа. Недостача муки відбуваєт ся так гостро, що деякі підприємства примушені закуповувати собі млинові постави, бо добути зерновий хліб легше ніж муку“.

А в тім самім часі в донецькім реїоні, як доносить „Ростовская Р'бч“, стоять без діла 30 до 40% млинів середніх розмірів. А причина сього не тільки недостача вугля (в місцевостях його добування!), ціна якого сягає 1, а навіть 1.50 р. за пуд, але також вижиданне вищих цін на муку, отже погоня за зисками, спекуляція.

У вижиданню вищих цін на збіже ніж „тверді“ дуже вяло працюють хлібні біржі в торговельних центрах України. На харківській хлібній біржі, як доносить „Южный Край“, не зважаючи на гарну погоду й закінченне полевих робіт, нема торговельного руху. Ранійше не хотіли продавати хліба, чекаючи твердих цін, а тепер не хочуть ані продавати ані купувати. Се найпомітнійше у відношенню до пшениці. Власники збіжа не хочуть його продавати, а мельники почали ухияляти ся від закупна, припиняючи роботу млинів.

Про таке саме явище доносять з Катеринослава. На засіданню оціночної комісії при місцевій біржі з 25 вересня сконстатовано, що в протягу двох тижнів не було жадних торговельних справ і жадних замовлень на пшеницю по „твердим“ цінам і купити її не було можливо не лише в катеринославській, але й в сусідніх губерніях, запасів пшениці у торговців нема, та й у мельників її недостає, при чім частина млинів на Катеринославщині стоїть без роботи, а решта буде примушена припинити її з недостачі пшениці.

Коли маєт ся перед очима такі факти, виникає питання, чи „тверді“ ціни установлені низше коштів продукції збіжа, чи може продуценти, а головно скупщики збіжа хотять за нього мати надмірні ціни?

Вище згадувало ся, що в сусідстві цукроварні, на якій лежать десятки тисяч пудів цукру, важко дістати фунт цукру, а буває й таке, що недалеко цукроварні лежать мільони пудів цукрових буряків, а цукроварня не має чого переробляти. Про щось подібне нагадує отсей факт, про який доносить „Минская Газета“. На 160 верст залізничої лінії Одеса—Бахмак лежить більш одного мільона пудів буряків, приготованих для маловисковської цукроварні. Не зважаючи на повторні просьби о вагони, буряки лежать і псують ся.

При загальній недостатці робітника скрізь тепер використовують широко полонених. Тепер почала ся праця на цукроварнях, отже й сюди дають полонених.

На телеграфічне жаданне члена державної ради В. Дейтриха уряд дозволив взяти до цукроварень на Україні 35.000 полонених. Окрім того цукроварням дозволено користати з праці видукуючих салдатів.

А яка загалом недостача робочих сил в Росії, про се свідчить обставина, що власники копалень вугля в Донщині домагають ся спровадження Китайців. „Новое Время“ саме доносить, що Рада з'їздів копальняних промисловців просить правительство дозволити китайським робітникам задурно переїздити від Харбина в донецький басейн. Перевезенне одного Китайця коштує 135 рублів. Рада просить довести 10.000 Китайців.

А може спроваджують Китайців яко дешевшу робочу силу, щоб більші зиски мати.

Коли — коли, а тепер дійсно казочні, просто злочинні зиски мають промисловці. Іноді їхня діяльність опиняєть ся в судах. Наведемо кілька фактів. „Новое Время“ доносить з Одеси, що там уряд довідав ся про злочинну діяльність чотирьох місцевих фабрик дроту та цвяхів. Ціни на дрот і цвяхи зростають безмежно й дійшли в останнім часі до небувалою ступня. Розслідування сеї справи виявило грабіжницькі апетити фабрикантів. Виявило ся, що пуд будівельних цвяхів коштує фабрику лише 4 рублі, а продаєть ся по 14 рублів. Характеристично, що хоч попит на будівельні цвяхи дуже невеликий, всеж вони лишають ся предметом скаженої спекуляції. Дрібні цвяхи, потрібні у величезній кількості, коштують фабрику 5 руб. за пуд, а на ринку їх продають по 25 рублів. Се все виявило ся при розгляді фабричних книжок, які в одній фабриці закопано в землю.

Ще краще улашдували ся з „зарібками“ ростовські мільйонери Парамонові. А коли „Ростовській Листок“ закинув здріство й грабіж, ще заскаржили до суду редактора-видавця Костричина за клевету. На суді виявили ся страшні річі.

Парамонові, володіючи найбільшими копальнями вугля у власовсько-грушевським районі, та великим млином в Ростові й користуючи ся тяжким положенням населення Ростова й цілої Донеччини, постарали ся штучно побільшити ціни на муку й вуголь. Окрім того „Ростовській Листок“ закинув Парамоновим, що вони скуповували по найнижшим цінам муку й вивозили її до Швеції, зазначаючи, що фірма братів Парамонових сховала до кишені в 1914 р. більше ніж 15 мільйонів рублів. Цікавість до сього прецесу у населення була дуже велика, бо мільйонери Парамонові були майже монополюними доставцями вугля та муки. Свідки на суді показали між иншим, що ростовські мельники, а в їх числі й Парамонові скуповували в козаків муку по низьким цінам. Коли мельники домагали ся скасування такси на муку, на Дону стояло 25 барок, наладованих збіжем, яких не виладовували, чекаючи, поки розв'яжеть ся питання з такою на муку. Свідок Горбачов наводив такий факт, що фірма братів Парамонових купила в Аксайській станиці млин і зараз же зруйнувала його, щоб примусити Аксайців звертати ся до парамоновського млина в Ростові. В справі вивозу збіжа за кордон поліцмайстер посвідчив, що фірма відправила залізницею за кордон 315 вагонів збіжа.

Та не тільки приватні підприємці управляють розбій на гладкій дорозі, але й публичні інституції не далеко відбігли від них. „Южный Край“ оповідає про незвичайні явища, які систематично повторюють ся від кількох років на стації „Харків“. Вже кілька літ відборці стогнуть від недостачі належної ваги товарів при відборі їх на стації, особливо десь діваєть ся вуголь. Недостача ваги антрацита в 100—200 пудів є найзвичайнішим явищем. Буває, що недостає 500 пудів, а навіть і більше. В серпні сього року у вагоні з вагою 2400 пудів антрациту відборці ваги був 1122 пудів. Майже в кождім вагоні з дровами недоставало 40 до 100 пудів і більше. При довозі в Харків сімох мільйонів пудів мінерального палива сума недобору ваги величезна, кольосальної вартости. Чим же зисувати терпеливість відборців надісланого вугля? Чому

вони не протестують проти недобору сотень пудів на вагон? На стації Харків нема возової ваги. Відсутність такої звичайної річі, як возова вага, поясняє складну історію систематичного грабіжництва на північно-донецькій залізниці. Привезене паливо виладовують на території стації; коли відборець домагаєть ся перевірення ваги, він мусить навантажувати вуголь знов у вагон. Щож, нічого не зробиш, гадає собі відборець, перебираючи вагу без перевірення, хоч в ній дуже часто недостає 100—200 пудів. Іноколи буває можливим перевірити вагу, коли вуголь лежить ще у вагоні. Але як відбуваєть ся таке перевірення, показує такий випадок: один з відборців зажадав перевірення ваги вагону. Показало ся, що в ній недостає 200 пудів. Коли вагон привезли назад, відборець зажадав знов перевірення, бо помітив, що скількість антрациту знов зменшила ся. Недобір при другім перевірненню був уже 500 пудів. При третім перевірненню у вагоні лишило ся вже лише 200 пудів антрациту.

Можна думати, що залізничні урядники на стації Харків коли й не доробляють ся парамоновських мільйонів, то й не кепсько стоять.

По сих крадіжах спочинемо накінець на прикладі „батьківської“ опіки земського начальника над селянами. Коли заводи ся земські начальники, то говорило ся, що народови потрібна близька батьківська власть. Як по „батьківські“ виконують над селянами свою власть земські начальники, показує отся історія, яку подаємо за „Р'яцьку“.

Катеринославський посол А. Александров звернув ся до міністра внутрішніх справ А. Протопопова з листом, в котрім просить його звернути увагу на надужитте влади земського начальника катеринославської губернії при арендуванні селянського ґрунту в селі Хорошині. Селяне села Хорошина, як видно з листу Александрова, віддали частину своєї землі в аренду. Арендатори не додержали умов — аренди й селяне хотіли зліквідувати арендні відносини; але земський начальник став загрожувати селянам тюрмою та карою в сумі 300.000 руб. за недодержання умов. Коли селяне всеж домагали ся свого, земський нагнав з свого двора селян, незгідних продовжувати далі аренду, а тих, що лишили ся, примусив вибрати нових повновласників. Селяне звернули ся з скаргою на земського начальника до міністерства внутрішніх справ, але справа скінчила ся тим, що губернатор посадив у тюрму тих селян, які скаржили ся на земського. Тепер селяне жадають ревізії справи й увільнення ув'язнених.

Коли то наш народ позбудеть ся отаких своїх батьків-опікунів?

Вісти.

До наших передплатників! Попереднє число держала нам цензура з приводу маніфесту Української Парляментарної Репрезентації від п'ятниці рано до середи рано. З сеї причини наша адміністрація розсилає його разом з новим числом.

Українська часопись в Москві! По дво й пів річній забороні української періодичної преси в Росії дозволило російське правительство, як доносять російські часописи, на видавання української часописи „Промінь“, але аж у Москві! Видко, що вихід української часописи в Києві, в Одесі або Харкові російське правительство вважає небезпечною річю для „цілоти й неподільности Росії“.

3 білоруського руху в німецькій займанщині. У Білосточчині й Городенщині відкривають ся щораз нові білоруські школи, для яких недостає учителів і шкільних книжок. Досі зявив ся тільки перший білоруський букварь (Перша Читанка), а для старших дітей призначена книжка „Родние зерна“ ще в друку. „Номан“ обраховує, що сі два підручники вистарчуть на два роки науки. Гірше представляєть ся справа недостачі вчительських сил. Віленські семинарійні курси можуть задоволити заледви потреби найблизших околиць. Великі надії привязує „Номан“ до недавно założеної білоруської учительської семинарії у Свіслочі, яка може з часом задоволити потреби народніх педагогічних сил. — Також білоруський театр почав знову давати вистави. Оригінальних білоруських творів має театр у своїм репертуарі тільки два: „Павлінку“ Купали й „Модного шляхцінку“ Каганця. В останнім часі одержали Білорусини новий сценічний білоруський твір — „Пракльоннае зелле“ Янки Хаврусного, що має на цілі боротьбу з пияцтвом; отже се твір, призначений для селянських вистав. Решта — се переклади з московської, польської й української мови. Театр має тільки одну оперетку, а саме „Зальоти“ з текстом Марцінкевича й музикою Марії Кімонт. Дня 15 жовтня відбула ся у Вільні вечірка для білоруських дітей. Постійні білоруські вечірки уладжує „Беларуский клуб“. Виходить білоруський календарь.

Заклик до утворення польського війська. Вістник розпорядків цїс. і кор. генерал-губернаторства військового для австро-угорської зайнятої області Польщі містить отсю прокламацію: До населення генерал-губернаторства Люблинського й Варшавського! „Монархи союзних держав Австро-Угорщини й Німеччини обявили Вам свою постанову утворити з польських земель, визволених з російського ярма, нове самостійне Польське Королівство. Таким чином здійснюєть ся найгарячіше Ваше бажання, яке Ви від більше ніж цілого століття лелїяли. Повага небезпеки сих важких воєнних хвиль і жура про наші війська, які стоять перед ворогом, приневолюють нас задержати поки-що управу нової Вашої держави в наших руках. Одначе бажанно дати їй вже тепер при Вашій спів-

участи поступенно державні уладження, які мають запоручити тривку основу Вашої держави, її сформування й безпеченство. Отже на першій місці польське військо. Не скінчила ся ще боротьба з Росією. В тім бою бажаєте й Ви взяти участь. Отже станьте при нас яко добровольці. Поможіть нам увінчати нашу побіду над Вашим гонителем. Хоробро і з великою славою бороли ся поруч нас Ваші брати з польських легіонів. Вступайте в їх сліди у військових відділах, які має утворити ся, а які злучені з легіонами утворють польське військо. Буде воно для Вашої нової держави сильною підпорою і запевнить їй безпеченство назверх і в середині. Під Вашими національними барвами й прапорами, які Ви над все полюбите, маєте обороняти Вашу вітчизну. Знаємо Вашу хоробрість і гарячу любов вітчизни й тому закликаємо Вас до бою при наших боці. Зберіть Ваших здатних до оружя мужів за прикладом хоробрих польських легіонів і покладіть у спільній поки-що праці з німецькою і союзною австро-угорською армією підвалину польської армії, в якій повні слави традиції Ваших воєнних подвигів відживуть наново у вірности й хоробрости Ваших жовнірів. — Цїсарсько-німецький генерал-губернатор Безедер, цїс. і кор. австро-угорський генерал-губернатор Кук“. Ся відозва не може очевидно відносити ся до українського населення окупованих українських областей поза етнографічною Польщею.

Смерть В. Старосельського. Помер цікавий тип людини — російський губернатор, а одночасно соціалдемократ, мирний культурний діяч, що врешті вмирає яко політичний емігрант. Коли на передодні революції в 1904 р. цілий Кавказ, а особливо маси грузинського народу грізно загомоніли під проводом грузинської соціалдемократії та грузинських федералістів, переляканий старий намісник Кавказу Воронцов-Дашков пропонує В. Старосельському, який досі мирно працював до більш ніж 40-літнього свого віку як агроном в ріжних громадських організаціях того боку Кавказу, обняти посаду кутаїського губернатора. Старосельський згодив ся і став головним представником царської влади в дорученій йому кутаїській губернії. Але народній рух вже відразу прихилив до себе чесного губернатора, який дає мирно зростати в своїй губернії народній влади, відвертаючи яко губернатор переслідування та покарання революціонерів, і врешті входить потайки в контакт з місцевим грузинським Соціалдемократичним Комітетом Кутаїсу. На основі доносів чорної сотні Старосельського скидають по кількох місяцях наказом з Петербурга з губернаторства, після чого він стає рядовим робітником с.-д. партії в робітничих організаціях на Кубані й Чорноморії. Від сих організацій бував навіть — яко негальна вже людина — делегатом укупі з тамашніми Українцями на загальнопартійних конференціях, на яких в першу чергу різко осуджував внутрішньопартійні фракційні спори. З остаточним розгромом революції та міцним встановленням „3-юньського“ режиму мусів утікати за кордон, де яко політичний емігрант помер у Парижі 26 серпня сього року. Його тіло спалено на цвинтарі Нер-Ляшез — цвинтарі комунарів.

Хоч останні роки свого життя Старосельський дуже відступив від тих принципів, яким без страху служив, будучи на Кавказі, боронячи там поневолені грузинські народні маси проти централістичного вампіру, хоч, як багато иншої московської інтелігенції, став в останній час на точку національних переможців проти національно-побитих, зайняв централістично-російську позицію проти наростаючих змагань поневолених народів, у тім числі й грузинського народу, до автономії, одначе заслуги покійника в революції та його чисте незвичайне життя примушують і нас Українців згадати його добрим словом.

Загадкові арештування в Петербурзі. З Стокгольму сповіщають, що в ніч з 3 на 4 падолиста н. с. переведено в Петербурзі масові арештування, які стоять у звязку з відкриттям важного політичного заговору. Поміж арештованими має бути якийсь депутат Думи, один генерал на відставці й багато державних чиновників в. Чекають дальших арештовань. Про суть справи цен-

зура забороняє писати в часописах; ходять чутки, що в ній сильно скомпромітований один з міністрів. Чи то чорна сотня хоче спекати ся на завжди всякої Думи й робить на те заговори, чи то вже й серед петербурзьких чиновників і генералів настільки сильне незадоволення курсом правительства против обновлення на основах права та свободи Росії, що вони ризикують своїм становищем — і життем, нічого поки що не знати та й загалом переказуєм сю вістку своїм читачам за іншими газетами, не беручи відповідальности за правду.

Загибель найбільшого военного корабля російської чорноморської флоти. Десь поміж Севастополем і Констанцою, там, де колись плив з червоним революційним прапором по козацькому Чорному Морю незабутній своїм повстанням і здукою з народом „Потьомкін“, трапила ся знов неприємна для російського правительства пригода, яка на жаль коштує життя багатьох матросів. Погиб найбільший военний корабель „Імператрица Марія“, типу дредноутов, який тільки торік спущено в море з миколаївських доків, містоти 28.869 тон і 21½ вузлів швидкости. Уже більше ніж десять днів тому ходили чутки, що буцім-то на сім кораблі вибухло повстання матросів; болгарські джерела твердять, що „Імператрица Марія“ наскочила на власну міну через злочинний недогляд начальства. Одначе про се російські власти мусять мовчати, зате російське міністерство маринарки офіційно оповіщає так: „20 жовтня о 7-ій годині вранці спалахнув на лінійнім кораблі „Імператрица Марія“ пожар, який викликав вибух. Ся пожежа почала ся в нафтовім резервуарі і, не дивлячи ся на всі заходи офіцерів і команди, вогонь дійшов до порохового складу. Корабель затонув. 4 офіцери та 145 матросів погубило. Крім того 64 люда з виратованих одержали тяжкі опарення.“

Російський департамент поліції про революційність пролетаріату в Росії і про даремні заходи Г. Плеханова. Минулого літа на нараді вищих чинів міністерства внутрішніх справ, що відбула ся під проводом міністра Штюрмера, постановлено: — „розпорядити міри для виключення робітничих груп з военно-промислових комітетів.“ Се виключення мотивується тим, що правительство „уважає своїм обовязком бороти ся з злочинною діяльністю робітничого представництва, яка виявила ся в сих комітетах.“ Усі сі обвинувачення опирають ся на звідомленню департаменту поліції про „політичну неблагонадійність робітничих делегатів, що входять у склад военно-промислових комітетів,“ а також „про соціалістичний рух в Росії та закордонном у звязку з діяльністю военно-промислових комітетів.“ Як каже се звідомлення, „закордонні соціалістичні конгреси піддали гадку підпольним соціалістам в Росії використати военно-промислові комітети задля нової організації революційного руху, що неначе був затих. Перед виборами до комітетів zorganizовано широку нелегальну пропаганду... На робітничі збірки, прикриваючи ся робітничим одягом, протискували ся партійні соціалісти, наслідком чого майже всі вибрані від робітників делегати виявили ся прихильниками течії скритих поражених („пораженці“ називають в Росії тих революціонерів і загалом громадян, що не ждуть добра для освободження Росії від военної перемоги правительства, а думають, що воля може народити ся тільки після розбиття на війні Росії, як то було після японського погрому. Примітка ред. „В. С. в. У.“)

Як відомо, перед сими виборами колишній провідник російської соціалдемократії В. Плеханов випустив вкупі з жменею інших колишніх революціонерів всякого толку „маніфест до свідомого трудового населення Росії“, в яким вони закликали робітників іти тепер поруч з російським правительством і забути на час війни свої класові інтереси. Сей „маніфест“, як то вже знають читачі „Вістника“, прихильно стрігидо правительство, бо сама правительствена „Петербурзька телеграфна Агентура“ передала його телеграфічно по цілій Росії; за такий „патріотизм“ хвалило Плеханова й „Новое Время“ й інші органи такого роду. Одначе даремний був цілий великий галас і крик. Департамент поліції потвержує тепер у своїм згаданім вище звідомленню, що

„той рух, представником якого є Плеханов, по відомостям департаменту поліції не здібав великих симпатій у робітничих кругах, — зате все більшим успіхом почала користувати ся протилежна течія!“

Як читачам певно відомо, тойже Плеханов вкупі з Алексінским виступили від початку війни рішучими противниками всяких змагань поневодених Росією народів до знищення російського централізму й до свого визволю, спеціально-ж накинули ся мов несамовиті на український рух. Нам приємно тепер почути з такого компетентного в сих справах джерела, як російський департамент поліції, що проповідь Плеханова та його політичних приятелів не збаламутила революційних традицій пролетаріату Росії.

Огляд военных подій.

На східнім фронті був у минулім тижні розмірно спокій. До більших боїв приходило тільки на Волині коло Баранович і в Карпатах під Дорна Ватрою. Під Барановичами, де йшли до наступу війська центральних держав, мусіли Росіяне, не зважаючи на геройський опір, подати ся дещо назад. Під Дорна Ватрою ведуть ся бої по нинішній день. На інших точках величезного східного фронту ведуть ся невеликі місцеві бої, а передовсім стрічі вивідних відділів.

Далеко живіше було на румунських фронтах. Румуни перейшли знову до наступу в деяких частях Семигороду, одначе не вибороли нічого. Сей їх наступ стояв мабуть у звязи з приїздом до Румунії французької військової місії під проводом генерала Бертелю. Затем австро-угорські й німецькі війська, перейшовши пограничні провали, пішли дальше вперед і здобули доволі великий простір румунської території, а тепер зайняли 50-тисячне місто Крайову, в яким був досі осідок начальної команди першої румунської армії. Зайняття сього міста й дальший похід вперед союзних військ центральних держав грозить поважно румунській армії, яка може легко опинити ся між двома огнями. На Дунаю та в Добруджі російські війська зайняли знову Гарсову й пробують рушити вперед проти групи військ ген. Макензена. Як давніше, так і тепер бомбардують німецькі літаки Букарешт. Найновіше німецьке звідомлення приносить вістку, що Констанцу й Чернаву до острелюють.

На західнім фронті підприємляли Англіїці нові завзяті наступи над Анкром, де осягнули значнійші успіхи, зайнявши місцевости Бомон, Амель, Сен Пер, Дівіон і Бокур. Сим способом вибили вони значне заглиблення в німецькім фронті й поширили його дещо на північ. Німецькі війська відступили з першої оборонної лінії на найблизшу, приготовану задалегідь. Дальші напади Англіїців на нові німецькі позиції потерпіли вже невдачу. З стратегічного погляду англійський успіх не має великого значіння. Під Верденом не приходило в останніх днях до особливих підприємств піхоти. Панував тільки оживлений огонь артилерії.

Щодо італійського фронту — там завзяті бої й наступи не втихають. Як видно, Італійці мають намір здобути високорівню Комену крок за кроком, до чого додає їм надії не конче велика її розтяглість в глибину. Хоч ся метода має свої добрі сторони, все-таки перевести її в життє неелегко, бо високорівня Комену представляє нині сильно укріплений простір, що може ставити далеко більший опір ніж не одна кріпость. А що такі простори мають велику відпорну силу, долазом сього події на інших боєвищах. В останніх днях Італійці зменшили дещо нагальність своїх наступів. Причиною сього мабуть не так лиха погода, як великі втрати італійської армії в останній великій офензиві, які обчислюють на 60 тисяч душ.

В тісній звязи з подіями над Дунаєм і в Румунії стоять бої армії ген. Сарая в Македонії, які ведуть ся по нинішній день. Ся армія, що складаєть ся з військ усіх держав порозуміння й числять понад 300.000 мужа, взяла довший час болгарсько-німецько-турецькі війська своїми частинними наступами, щоб вони не пішли на північ. В останніх днях

заслугували на увагу наступи Сербів проти Болгар над рікою Черною, які привели їх у посідання численних височин, і наступи Англіїців проти Турків над Струмою. Більший наступ військ ген. Сарая спричинив відворот Болгар, які мусіли опорожнити Монастир, що попав у руки Сербів, що віддавна мріяли про здобуття цього міста, яке має стати тимчасовою столицею сербського королівства. Жива діяльність піхоти й артилерії ведеться тут тепер на численних місцях довжезного фронту.

На турецьких фронтах не було ніяких важніших подій.

I. H.

Бібліографія.

Видання Союзу визволення України.

М. Возняк. Наша рідна мова. Друге видання. З 18 портретами найбільших діячів українського слова. Відень, 1916. Стор. 16. Ціна 20 сот.

Зміст: 1. Простір української мови. 2. Наша мова давня. Сього одинокого скарбу не мали сили забрати нам вороги. 3. Правда просвіта й культура можлива тільки в рідній мові; докази з нашої історії. 4. Народня творчість. Її велике значіння й виховуюча сила. 5. В нашій усній словесности та літературі сховане багатство української мови. Літературна мова. Шевченко рішив раз на все її долю. 6. Науковий світ про українську мову. 7. Шануймо нашу рідну мову. — Книжечка багато ілюстрована портретами отсих письменників і учених: Ів. Котляревського, М. Шашкевича, Л. Глібова, Ев. Гребінки, Гр. Квітки, М. Марковички, Т. Шевченка, П. Куліша, Ос. Юр. Федьковича, Ів. Левицького, П. Чубинського, М. Драгоманова, М. Кропивницького, Ів. Тобилевича, В. Грінченка, М. Коцюбинського, Ів. Франка і Л. Українки (Лариси Косачевої).

Чужі видання.

Збірник пам'яті Т. Шевченка (1814—1914 рр.). Київ, 1915. Стор. 256. Ціна 2 р. 50 коп.

У 279 ч. „Р'бчи“ надрукував М. Могилянський таку замітку про вище зазначену книжку: „Збірник пам'яті Шевченка“, яким київське Українське Наукове Товариство імени поета (остільки мильно, що київське Українське Наукове Товариство не має імени Шевченка) хотіло зазначити століття від дня його уродин (25 лютого 1914 р.), помічений 1915 р., але наслідком різних перешкод, які стрітило видання, вийшов щойно тепер. Збірник розпадається на дві частини. В першій частині містяться ряд статей звичайного „ювілейного“ характеру, що приносять не дуже багато нового в дослід і характеристику поезії й особи поета-мученика, але написані живо й читаються з інтересом. Більше змісту від інших має невеличка замітка Т. С. — „Дума Шевченка і українські думи“, яка є пробою стилю „Кобзаря“ й аналізи впливу на Шевченка народньої творчості загалом і українських „дум“ зокрема. Не можна не згодитися з автором, що такий дуже популярний і так мало науково досліджений „Кобзарь“ давно вже дослідника... Друга частина збірника подає перший раз друковані матеріали слідства в справі Кирило-Методіївського Брацтва (1847 р.) майже в повнім тексті. Тільки незначну частку сих матеріалів опубліковано в 1906 і 1907 р. в „Быломъ“ (Переслухання Шевченка й переслухання Костомарова). З офіціальних документів у справі пропущено тільки назви осіб, притягнених через непорозуміння, й реферат гр. А. Орлова з царськими замітками імператора Миколи I, опублікований в „Русскомъ Архивѣ“ ще в 1892 р. Матеріали збірника незвичайно важні не тільки для біографії Шевченка, але й для дослідження суспільно-політичних ідей, які є джерелами сучасного українського руху. Вони були відомі покійному В. Семеєвському, що дав не так давно цікавий історичний нарис Кирило-Методіївського Товариства. На жаль сей нарис є бібліографічною рідкістю, бо сконфісковано це число „Руссаго Богатства“, в яким надруковано нарис. Хто цікавиться ся ідейним змістом того руху серед українського громадянства, який у половині 40 рр. минулого віку кинув такі життєві гасла, повинен звертати ся до сирих матеріалів, тому опублікування в збірнику найважніших з сих матеріалів треба поставити в заслугу Українському Науковому Товариству.

Die reussische Welt. Historisch-politische Studien von Prof. Dr. Stanislaus Smolka, Mitglied des Herrenhauses. Wien 1916. Verlag des Obersten Polnischen Nationalkomitees.

Під сим заголовком випустив історик проф. Станіслав Смолька, син довголітнього голови австрійського парламенту, книжку з цілю познайомити світ з справами європейського Сходу, а саме з племенами „руського коліна“, себто Великорусами, Малорусами й Білорусинами. Як сам автор каже, займається він сим питанням від десятків літ і випускає сей плід своїх студій в сю переломову хвилю, бо надходить час, коли буде рішати ся доля одної частини „руського племені“, а саме „малоруського племені“. — Автор подає світові свою фрагментарну роботу, хоч свідомий того, що в ній не все сказане, що йому лежить на серці, але про що, коли Господь йому ще віку допустить, він скаже ще своє слово.

Головно про Українців іде в сій книзі річ. Українців яко нації автор не признає. По його думці український народ знаходить ся в стані небесної мряки, „ruthenischer Nebelfleck“. Щось наче студенець дріжаче, нескристалізоване. Він ділить Українців на „Ruthenen“, що підпали через Польщу під вплив західної Європи, й на тих територіяльних властивих „Українців“ по лівім боці Дніпра, що zostали ся під впливом скостенілого російського византиїства. Він вичисляє документно всі ті благодати, які спали на Українців від польської — держави, а потому на галицьких Русинів від Поляків у Галичині під Австрією.

Тільки ті Українці, що вже цілком перейшли на польське й стали ся gente Rutheni natione Poloni (з роду Українці, по національності Поляки), як галицькі Зиблікевичі, Черкавські, або як той Кисіль, про якого козаки казали, що „твої козацькі кости ляцьким мясом обросли“, знаходять в автора ласку. Уніятські священники на Холмщині, що й проповіді в церкві говорили по польськи та вдома уживали сеї мови і з шляхецьким двором жили в згоді, протиставляють ся тим уніятським священикам у Галичині, що обстоювали свою національність.

„Pod jednym dachem“ — се ідеал автора. Але той один дах представляє собі автор ідеально так, що на долині животіє український „chłopek“ без усяких національних і соціальних аспірацій, а все, що з того народу виходить в інтелігенцію, має стати культурно в найгіршім разі Poloni ritus graeci (Поляками грецького обряду), або ще ліпше, чого автор від серця собі бажає, — natione Poloni gente Rutheni.

По думці автора ся ідеологія тих т. зв. нових „Українців“, які признають якусь українську націю від Карпат по Кавказ і Чорне море, не має найменшої історичної підстави, полягає головно на гайдамацько-козацьких традиціях, які вкоринив псевдо-Кониський у своїм плягіяті „Історія Руссов“, а потім дальше розвинув на новомодний декоративно-ідеалістичний лад Михайло Грушевський. Усю суть політично-національної психології Українців становить зажерта ненависть проти Поляків і всього польського.

„Колиб глибіню ненависти й зависти була єдиною критерією „нації“, — каже п. Смолька, — тоді належало-б признати українському племені се ім'я. Але до нації недостає йому культури, яку воно може дістати тільки через Польщу.“

Коли автор закидає Українцям ненависть до всього, що виходить від Польщі („timeo Danaos et dona ferentes“ — бою ся Данаїців, навіть коли несуть дарунки), то ся книжка аж кишить від ненависти, полученної з погордою, до всього, що українське. Автор навіть не від того, щоб при нагоді пустити в сумнів державну лояльність австрійських Українців против австрійської держави, а російських проти російської.

„Graeca fides“ (грецька вірність) — пробивається в цій історії зносин українського племені з своїми сусідами, а особливо з Поляками“.

Із усеї мови автора для Українців виходить одно життєве питання, а саме, чи пражити ся їм у польськїм сосі, чи в московськїй юшці. — Тих, що не мають найменшої охоти пражити ся ні в сосі, ні в юшці, не хочуть „ні Москалеви, ні Ляхови служить“, тих Українців самостійної України автор не признає.

Автор покликуює ся на роман Сенкевича „Ogniem i mieczem“, що величає польське шляхецтво на українській землі й розносить варварство козацької дичі. Автор називає сеї

роман найвищим плодом історичної ерудиції й поетичної інтуїції.

Я знав одного земляка, що через усякі родинні впливи був не від того, щоб перекабати́ти ся на польське, а прочитавши сей роман, став завзятим Українцем.

Із цього погляду поручаю книжку Смольки своїм землякам.

Я. О—ський

„Вісник державних законів“ за 1914, 1915, 1916 рр. Український текст австрійських державних законів виходить під редакцією д-ра Олександра Кулачковського й становить цінний вклад в українську наукову правничу словню. „Вісник державних законів“ виходить від 1871 р., але тільки від 1896 р., відколи др. Ол. Кулачковський обняв його редакцію, увійшла до „Вісника“ й до всяких урядових державних публікацій чиста українська мова й фонетична правопись. Від 1871 р. до 1895 р. включно виходив „Вісник“ неживаною ніде паламарщиною (кацапщиною). Се видання не мало для того цілих 25 літ ні річєво, ні щодо мови ніякої літературної ні наукової стійности, а було прямо цілком незрозумілим і недотепним чудовищем. Від 1896 р. донині обіймає „Вісник держ. зак.“ в 21 річниках праці д-ра О. Кулачковського самих текстів 20.305 сторін і 648 сторін показників лексиконного формату (чвертки на 2 стовпцях), разом 20.953 сторін. Є се 21-томова бібліотека, що містить у собі державне законодавство Австрії в сім 21-літнім періоді та своїм фактом дає світлий доказ безсумнівної спроможности й невичерпаного багатства нашої української мови всупереч противним замігам наших недругів — Поляків, чи Москалів, що буцім-то убоге й невироблене наше слово.

Годить ся піднести, що др. О. Кулачковський, обнявши в 1896 р. дуже важне для української справи становище редактора українського видання „Вісника“, багато вложив праці, як се вже нераз підношено в українській пресі, над виробленням нашої правничої наукової термінології. Др. О. Кулачковський витяг „Вісник“ з давнішої безвартности й занепаду за часів попереднього редактора Івана Головацького й поставив його на такий рівень, на яким подібне видання повинно стояти. Кожний громадський уряд має по закону передплачувати один примірник „Вісника“, що виходить у всіх австрійських мовах; очевидно, українські громади в Галичині й на Буковині повинні передплачувати його в українській мові, хоч їм часто накидують повітові власті польське або румунське видання.

Звертаємо увагу на се видання інтелігентних полонених передовсім офіцерів. Передплативши останні річники „Вісника державних законів“, можна докладно познайомити ся з австрійським законодавством під час війни, а тим самим з внутрішніми правно-публичними відносинами австрійської держави. Лектура може й суха, але корисна ще й тим, що при сім присвоюється українську мову політичного й публичного життя, до чого не мають нагоди російські Українці в життєвій практиці у себе вдома.

Річник „Вісника“ за 1914 р. (1455 сторін) коштує 15 К, за р. 1915 (1114 сторін) — 11 К 70 сот. По заплаченню передплати за „Вісник“ на рік 1916, яка виносить 8 К, можна одержати всі випуски „Вісника“, які вже вийшли (1102 сторін друку), й одержувати його в міру виходу до кінця року.

Замовляти „Вісник“ і гроші висилати треба на таку адресу: Verlag der k. k. Staatsdruckerei, Wien I. Seilerstätte 24.

Osteuropäische Zukunft, ч. 21. Зміст: Франц Келер. Україна та її значіння для нового потрійного союзу; Степан Рудницький. До географії й етнографії України; Фрідріх Майнгард. Комунікаційні задачі на балканському півострові по війні; Записки; Вістки з товариств.

Osteuropäische Zukunft, ч. 22. Курд Штрантц. Весславянські звязки; полк. Діст. Пристані й порти балканського півострова V. Пропонтида й Босфор; др. П. Мартель. Гірництво в Болгарії; Еґвен Левінґер. Фрахтове питання в левантинській і балканській експортівій торгівлі; Оскар Лінден. Дива Добруджі; Степан Рудницький. До географії й етнографії України (закінченне); Записки; Вістки з товариств; Бібліографія.

Жертви.

1. На пам'ятник Івану Франкови: Полон. Андр. Костенко 2 К.
2. На волинські школи: Ляйтн. Руд. Золіґер, ляйтн. Углик і мед. хорунж. Шарфетер по 2 К, от. Іван Качмар 10 К, поручн. Душка 14 К і Микола Гарболинський 30 К (складка офіцерів і мужви III зап. сотні 36 п. кр. оборони в Липнику; збіркою займав ся добр. одн. Іван Чайка; на збірку зложили ся виключно самі Українці).
3. Для волинських виселенців: А Горницький 2 К, полон. Андрій Костенко 3 К, Тит Ревакович 5 К, Ольга й Олена Кульчицькі (замість цвітів на гріб найдор. батька в день 1 падол. 10 К), др. Іван Гробельський 20 К, от. Іван Заяць 100 К.
4. На книжки для полонених: Володимир Костецький 5 К, Яків Александрів (на найпотрібніші цілі) 10 К, Степан Луценко 10 К і Антін Костишин 20 К.
5. На виданне популярних книжок: Хорунжий Микола Гарболинський зложив 2 К і кличе до складки на ту саму ціль отсих товаришів: Павла Крупського, Івана Чупрея та Івана Чайку.

Українські бібліотечки.

Щоб облекшити полоненим набування книжок, видавництво С. В. У. підбрало готові українські бібліотечки з науково-популярних, політичних і белетристичних творів. Бібліотечки мають ся на продаж, починаючи від бібліотечки 1 — 10 корон (з пересилкою 11 корон)

„	2	—	20	„	(з пересилкою 21 „)
„	3	—	30	„	(з пересилкою 32 „)

і т. д., кінчаючи більшими бібліотеками на суму 100 і більше корон.

Хто купив першого місяця бібліотечку за 10 корон, може на другий місяць по надісланню нових 11 корон одержати доповнення книжок до 2 і т. д.

Підбір книжок видавництво полишає собі, одначе прийматиме по можливости під увагу бажання замовляючих (більш або менше наукових творів, чи красеного письменства).

Гроші найкраще висилати при замовленні наперед, бо пересилка накладною платою коштує дорожше. На пересилку треба додавати, як то вище зазначено, на кожних десять корон по 1 короні.

Полонені українські громадяне! Вам більш ніж кому nebude іншому потрібно під час перебування в полоні придбати як найбільше знаття, розплющити свої очі та зрозуміти, хто ми й що ми, зрозуміти, які великі сили затаєні в нашій народі, потрібно підготувати себе до боротьби за наші права й нашу волю!

Книга на рідній мові та про рідний край — се те, що розплющує наші очі, підготовляє нас бути справжніми громадянами, еднає нас духово.

Нехай же в кожнім місці, де є тільки гурток полонених-Українців, появить ся бібліотечка. Гуртуйте ся задля сього, складайте гроші до спільної каси та спільно закупавайте книжки, спільно їх і читаючи й обмірковуючи прочитане. Чим ближше до кінця війни, чим ближше до миру й до повороту до дому, тим більше се потрібно. Не гайте-ж дорогого часу!

Замовлення та гроші слати на таку адресу:

=== **Bund zur Befreiung der Ukraina,** ===
Wien, VIII., Josefstädterstrasse 79.

Зміст: Цісарь Франц Йосиф I. — До справи обіцянки дозволу на українську гімназію у Києві. — Н. В. Росія та Сербія (Докінченне). З укр. часописей. — У. С. Стр. Юра Шкрумеляк. Мати. — Геодор Бобків. Згада (Докінченне). — В. Т. Політичний огляд. — По російській Україні. — Вісти: До наших передплатників. Українська часопись в Москві. З білоруського руху в німецькій займанщині. Заклик до утворення польського війська. Смерть В. Старосельського. Загадкові арештування в Петербурзі. Загибель найбільшого воєнного корабля російської чорноморської фльоти. Російський департамент поліції про революційність пролетаріату в Росії і про даремні заходи Г. Плєхачова. — І. Н. Огляд воєнних подій. — Бібліографія. — Жертви.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
 З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.